

UNIVERZITET U SARAJEVU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**MJESTO FORENZIČNOG RAČUNOVOĐE U FINANSIJSKOM
SEKTORU**

Sarajevo, novembar 2023.

SELMA KULOVIĆ

Mojim kolegama u finansijskom sektoru

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se:

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Selma Kulović, studentica drugog (II) ciklusa studija, broj index-a 5555-51557-FR/21 na programu Forenzično računovodstvo, smjer FR MA + 2, izjavljujem da sam završni rad na temu:

MJESTO FORENZIČNOG RAČUNOVOĐE U FINANSIJSKOM SEKTORU

pod mentorstvom Prof. dr Benina Veledar izradila samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, novembar 2023.

Potpis studentice:

SAŽETAK

Cilj rada je identifikacija mogućnosti pozicioniranja zanimanja forenzičnog računovođe u finansijskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu FBiH). Kako bi se dao odgovor na pitanje na koji način bi se moglo uvesti zanimanje forenzičnog računovođe u finansijski sektor, provedeno je istraživanje poznavanja i prepoznatljivosti ovog zanimanja kod ispitanika koji imaju dugogodišnje iskustvo u radu u finansijskom sektoru FBiH. Kako se radi o novom stručnom zanimanju u FBiH, u radu se navode osnovni pojmovi koji se mogu vezati za zanimanje forenzičnog računovođe i informacije na koji način se stiče diploma u FBiH. Prije predstavljanja rezultata istraživanja, navedeni su opći podaci o finansijskom sektoru FBiH u četverogodišnjem periodu sa stanjem na dan 31.12.2019. - 31.12.2022. godine radi upoznavanja o značajnosti sektora, te pregled zanimanja na primjeru Banke kao nosioca aktivnosti finansijskog sektora, a koja su definisana zakonskim propisima. Naveden je i pregled najčešćih izvora otkrivanja prevara prema istraživanjima Association of Fraud Examiners, (u daljem tekstu: ACFE). Provedeno je kvalitativno istraživanje putem metode intervjua i u radu su prezentovani rezultati navedenog istraživanja. Kao ciljna grupa određena su fizička lica koja duži niz godina rade u finansijskom sektoru, u području bankarstva, leasinga, mikrokreditiranja, osiguranja, faktoringa i supervizora. U namjeri da se postigne što bolje razumjevanje teme kod ispitanika a u svrhu dobijanja kvalitetnih odgovora, upućen im je dopis sa opisom sticanja zvanja magistra forenzičnog računovodstva u FBiH sa pregledom potrebnih vještina i znanja koje osobe sa stečenim zvanjem trebaju posjedovati. Upit za saradnju na projektu poslan je na 30 adresa, dok su odgovori dobijeni od 10 osoba od kojih nekoliko pripada menadžmentu ustanova u kojima rade, sa prosječnim radnim iskustvom od 20 godina. Provedeno istraživanje je pokazalo da ispitanici uglavnom nisu ili su veoma malo upoznati sa zanimanjem forenzičnog računovođe, međutim na pitanje pozicioniranja novog stručnog zanimanja u finansijskom sektoru, pretežno su dali odgovore u kontekstu pripadnosti istog postojećim organizacijskim dijelovima procjene rizika, interne revizije ili sprječavanja pranja novca. U zaključku je predstavljeno autorovo viđenje mogućih rješenja za poziciranje novog stručnog zanimanja u finansijskom sektoru.

Ključne riječi: *forenzični računovođa, forenzika, prevare, bankarstvo, interne kontrole, rizici, finansijski sektor.*

ABSTRACT

The aim of this work is to identify the possibility of positioning the profession of a forensic accountant in the financial sector of Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH). As it is a new profession in the FBiH, this work provides basic terms that can be related to the profession of forensic accountant and information how to obtain a diploma in the FBiH. A review of the literature and examples of fraud detection according to the Association of Fraud Examiners (ACFE), as well as data of the financial sector in FBiH, were presented in order to gain an impression of its importance. Qualitative research was conducted using the interview method and the results of the research are presented in this work. Persons who have been working in the financial sector for many years, in the field of banking, leasing, microcredit, insurance, factoring and the supervisor were determined as target group. The conducted research showed that the respondents are mostly not or very little familiar with the profession of forensic accountant, however, when asked about the positioning of a new profession in the financial sector, they mostly gave answers in the context of belonging to the existing organizational parts of Risk, Internal audit, or money laundering prevention.

Keywords: *forensic accountant, forensics, fraud, banking, internal controls, risks, financial sector.*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ZANIMANJE FORENZIČNOG RAČUNOVOĐE U BIH	3
2.1. Regulatorni okvir	4
2.2. Proces sticanja zvanja u FBiH	4
2.3. Proces sticanja zvanja u RS	6
3. FINANSIJSKI SEKTOR U FBiH	7
3.1. Analiza finansijskog sektora FBiH (31.12.2019. - 31.12.2022. godine)	7
3.2. Aktivnosti banaka na SPNIFTA	12
3.3. Zakon o bankama (Službene novine FBiH broj 27/17)	13
3.3.1. Funkcija praćenja usklađenosti (COMPLIENCE).....	14
3.3.2. Funkcija upravljanja rizicima	14
3.3.3. Funkcija interne revizije	15
3.3.4. Supervizija banaka.....	16
3.3.5. Opis radnog mjesta KUPIT.....	17
3.4. Organizacijska struktura banke	18
3.5. Šta je leasing?	20
4. PREGLED LITERATURE	21
5. ISKUSTVA SA TRŽIŠTA REGIJE	28
6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	31
7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	33
8. FORENZIČNO RAČUNOVODSTVO U BANKARSTVU	44
8.1. Sistem internih kontrola u bankama i trendovi upravljanja rizicima	44
8.2. Mogući primjeri fokusa zanimanja forenzičnog računovođe u banci	49

8.2.1. Otvaranje računa pravnog lica	49
8.2.2. Obrada zahtjeva za kredit pravnih lica	50
8.2.3. Kolaterali	51
8.2.4. Ugovaranje i „puštanje“ kredita.....	52
8.2.5. Naplata.....	53
8.2.6. Poslovnice.....	54
8.2.7. Kadrovski poslovi.....	55
9. VOĐENJE INTERVJUA	56
10. ZAKLJUČAK	57
REFERENCE	60

POPIS TABELA

Tabela 1. Znanje, vještine i sposobnosti forenzičnih računovođa.....	2
Tabela 2. Finansijski sektor u FBiH	8
Tabela 3. Podaci o bankama u FBiH	9
Tabela 4. Podaci o mikrokreditnim organizacijama u FBiH.....	10
Tabela 5. Podaci o leasing društvima u FBiH	11
Tabela 6. Podaci o broju i vrijednosti prijavljenih transakcija banaka prema FOO.....	12
Tabela 7. Podaci o broju i vrijednosti sumnjivih transakcija prijavljenih FOO	12
Tabela 8. Profil ispitanika.....	31
Tabela 9. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 1	33
Tabela 10. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 2	35
Tabela 11. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 3	37
Tabela 12. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 4	40
Tabela 13. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 5	41

POPIS SLIKA

Slika 1. Kontrolne funkcije Banke	14
Slika 2. Ciljevi supervizije banaka	16
Slika 3. Organizacijska struktura banke	19
Slika 4. Proces poslovnih aktivnosti u leasing poslovima.....	20
Slika 5. Tok tipiziranih aktivnosti sa obilježjima pranja novca	28
Slika 6: Aktivnosti u poslovnom procesu otvaranja računa pravnog lica	50
Slika 7: Aktivnosti u poslovnom procesu obrade zahtjeva za kredit pravnih lica.....	51
Slika 8 : Aktivnosti u poslovnom procesu vezanim za kolaterale.....	52
Slika 9: Aktivnosti u poslovnom procesu ugovaranja i puštanja kredita	53
Slika 10 : Aktivnosti u poslovnom procesu naplate pravnih lica	54
Slika 11: Aktivnosti u poslovnom procesu poslovanja poslovnica banke	55
Slika 12: Aktivnosti u poslovnom procesu kadrovskih poslova	56

POPIS SKRAĆENICA

ACFE – Association of Fraud Examiners; Asocijacija/udruženje istražitelja prevara

AICPA - American Institute of Certified Public Accountants; Američki institut cerfitikovanih javnih računovođa

AML – Anti Money Loundry; Sprječavanje pranja novca

BD – Brčko distrikt

BiH – Bosna i Hercegovina

COMPLIENCE - Funkcija praćenja usklađenosti

ESG – Environmental, Social and Governance – rizici povezani sa okolinom, društvom i vladom

FBA – Agencija za bankarstvo Federacije Bosne i Hercegovine

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

FOO – Finansijsko-obavještajni odjel

FRAUD – Fraud; Prevare

KUPIT – Ovlaštena osoba imenovana ispred pravnog lica za izvještavanje prema Finansijsko-obavještajnom odjelu (FOO)

MKO – Mikrokreditna organizacija

NPL – Non Performing Loans; Nekvalitetni krediti

SAD – Sjedinjene Američke države

SIPA - Državna agencija za istrage i zaštitu

SPNIFT – Sprječavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti

RS – Republika Srpska

RWA – Risk Weighted Assets; Rizikom ponderisana aktiva

USD – Oznaka za valutu Američki dolar

YOY – Year of Year; U odnosu na prethodnu godinu

1. UVOD

Osnovni cilj forenzičnog računovodstva je otkrivanje i sprječavanje prevara provjerom ispravnosti metoda sastavljanja i korištenja finansijskih izvještaja pravnih lica, te uloge vlasnika i menadžmenta u odnosu sa poslovnim partnerima pri nastanku poslovnih događaja. Naručioci usluga forenzičnog računovodstva mogu biti vlasnici društva, poslovni partneri, sud i sl.

Prva knjiga o forenzičnom računovodstvu objavljena je 1982. godine, a napisala ju je Francis C. Dykeman. U Sjedinjenim Američkim Državama postoje mnogobrojne organizacije koje podržavaju upotrebu forenzičnog računovodstva i propisuju stroge standarde koji su vezani uz ovu oblast a najčešće citiran je američki institut ovlaštenih javnih računovođa (engl. American Institute of Certified Public Accountants - AICPA) prema kojem usluge forenzičnog računovodstva uključuju: primjenu specijaliziranih znanja i istražiteljskih vještina koje posjeduju ovlašteni javni računovođe, prikupljanje, analiziranje i vrednovanje dokaznih materijala, te interpretiranje i prezentiranje nalaza u sudnici ili na drugom pravnom ili administrativnom mjestu.

Zanimanje forenzičnog računovođe zahtijeva interdisciplinarna znanja, te stručnjaci koji se bave tim područjem trebaju poznavati računovodstvo, reviziju, pravo te moraju posjedovati određene istražiteljske vještine.

Kako često možemo čuti da se pojam revizije poistovjećuje sa radom forenzičnog računovođe, navodim definiciju revizije prema Službene novine FBiH (2021). Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH. Sarajevo. Službene novine FBiH, 15/21, str. 1: Revizija finansijskih izvještaja je ispitivanje finansijskih izvještaja i konsolidovanih finansijskih izvještaja radi davanja mišljenja o tome da li oni objektivno i istinito, po svim materijalno značajnim pitanjima prikazuju stanje imovine, kapitala i obaveza, rezultate poslovanja, tokove gotovine i promjene na kapitalu, u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima, Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja, Međunarodnim standardom za mala i srednja preduzeća i drugim odgovarajućim propisima.

Zanimanje forenzičnog računovođe u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu BiH) je još uvijek u povoju, posebno u FBiH imajući u vidu da zanimanje nije definisano Zakonom o računovodstvu i reviziji koji je donesen 2021. godine. Krajem iste godine, pokrenut je proces edukacije akademskim putem na master studiju na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu, za sticanje zvanja Magistar forenzičnog računovodstva, na kojem se trenutno provodi edukacija treće generacije studenata, dok prva i druga generacija pripremaju završne radove. Entitet Republika Srpska (u daljem tekstu: RS) je još 2012. godine pokrenuo proces sticanja zvanja iz ove oblasti, putem Saveza računovođa i revizora RS-a, te trenutno ovaj sertifikat imaju 72 osobe, od kojih 11 dolazi iz FBiH te 1 iz Brčko Distrikta (u daljem tekstu: BD).

U domenu finansijskog sektora, zanimanje nije prepoznato kao izdvojeno, već se određene aktivnosti u domenu otkrivanja prevara, sprečavanja pranja novca te poštivanja procedura od strane zaposlenika provode u organizacijskim dijelovima interne revizije, sprječavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti (u daljem tekstu: SPNIFTA), putem radnog mjesta KUPIT (u daljem tekstu: KUPIT) koje je ovlaštena osoba imenovana ispred pravnog lica za izvještavanje prema Finansijsko-obavještajnom odjelu (u daljem tekstu: FOO) Državne agencije za istrage i zaštitu (u daljem tekstu: SIPA) i procjene rizika.

Imajući i vidu iskustva sa stranih tržišta, istraživanjem literature, u tabeli 1 predstavljen je pregled vještina i znanja forezničnog računovođe prema ACFE koji bi mogli biti korisni za lokalnu primjenu.

Tabela 1. Znanje, vještine i sposobnosti forezničnih računovođa

Znanja	Vještine	Sposobnosti
Kriminal bijelog okovratnika	Pisanje izvještaja	Međuljudska komunikacija
Pranje novca	Svjedočenje kao vještak	Verbalna komunikacija
Prevare (u telemarketingu, ugovorima, vrijednosnim papirima, finansijskim izvještajima, stečaju, kreditnim karticama, otuđenju imovine) i pronevjere		Pismena komunikacija Fokusiranost na detalje Analitičnost Integritet
Analiza finansijskih podataka		Objektivnost
Analiza integriteta dokaza		Nezavisnost
Dizajn kompjuterskih aplikacija		Kredibilitet
Procjena štete		
Traženje nelegalnih sredstava		
Pronalaženje skrivene imovine		
Pregledi dubinske analize		
Prikupljanje forezničnih dokaza		

Računovodstveni postupci

Pravni sistem i njegovi postupci

Regresiona analiza

Kompjuterske aplikacije

Izvor: ACFE <https://www.acfe.com/career/>

Prema ACFE, većina pozicija forenzičnog računovodstva zahtijeva najmanje 1-3 godine iskustva u računovodstvu. Primjeri odgovornosti jedinstvene za forenzične računovođe:

- ✓ Provođenje forenzičnog istraživanja kako bi se ušlo u trag sredstvima i identificirala imovina za povrat,
- ✓ Provođenje forenzične analize finansijskih podataka,
- ✓ Priprema forenzično-računovodstvenih izvještaja iz finansijskih nalaza,
- ✓ Priprema analitičkih podataka za parnice i svjedočenje po potrebi.

Prema Isaković-Kaplan (2016) forenzični računovođa svojim više iskustvenim načinom razmišljanja, a manje primjenom proceduralnog seta koraka odgovara na niz pitanja iz domena počinjene prevare, i to:

1. Ko je počinio prevaru ?
2. Šta je predmet prevare ?
3. Kako je počinjena prevara ?
4. Kada je počinjena prevara ?
5. Kakav uticaj ima prevara na finansijske izvještaje društva ?

Forenzični računovođa bi u pisanju svog izvještaja o provedenoj istrazi i analizi prikupljene dokumentacije trebao kompleksne računovodstvene i finansijske informacije prevesti u podatke razumljive običnim ljudima.

2. ZANIMANJE FORENZIČNOG RAČUNOVOĐE U BIH

Zvanje Forenzičnog računovođe je kompleksan pojam i prema istraživanju mnogobrojnih međunarodnih i domaćih autora spada u multidisciplinarno zanimanje za koje su potrebne posebne vještine ali i iskustvo. Iako se često poistovjećuje sa funkcijom i zadacima interne kontrole ili revizije, razlike su višestruke.

Prema Bašić, Veledar, Čolpa (2022), budući da je forenzičko računovodstvo širok pojam, može se podijeliti u dva osnovna područja:

- Istraživačko računovodstvo čiji je cilj identificirati prevaru i

- Pravosudna podrška koja ima za cilj pružanje stručnih usluga kada su određene radnje već identificirane i ušlo se sudski proces.

Uloga zanimanja forenzičnog računovođe u budućem vremenu bi mogla biti primarno u dijelu istraživačkih aktivnosti kao podrška istražnim organima ili kao podrška vlasnicima velikih privrednih društava a sekundarno u usmjeravanju prema zvanju vještaka kao podrška procesa u tužilaštvu. U naprednom razvoju zanimanja, mogu se očekivati specijalizacije prema određenim oblastima kao što su otkrivanje prevara u bankama ili osiguravajućim društvima, otkrivanje poreznih prevara, za utvrđivanje naknada šteta i sl.

Kao zamjena u prevenciji i analizi prevara, trenutno su primijenjena zanimanja poput interne kontrole, interne revizije te sudskih vještaka. Primijetna je i medijska tišina za razvoj profesije forenzičnih računovođa u BiH.

2.1. Regulatorni okvir

Istraživanje koje je provedeno od strane autora ovog rada je pokazalo da stručno zvanje *forenzični računovođa* i proces certifikacije nije zakonski definisan na nivou BiH jednako u oba entiteta, te je prenesen na mogućnosti provođenja procesa certificiranja putem pravilnika ovlaštenih organizacija kao što su Savezi računovođa, revizora i finansijskih radnika.

Zakonom o računovodstvu i reviziji RS, (Službeni glasnik RS, br. 94/2015) u članu 58. definisano je zvanje „ovlašćeni forenzički računovođa“ kao srodno zvanje zvanjima u računovodstvenoj i revizorskoj profesiji. Zakon je stupio na snagu u novembru 2015. godine.

U entitetu FBiH zanimanje forenzički računovođa nije zakonski propisano.

Komisija za računovodstvo i reviziju BiH, nastavni plan i program za sticanje profesionalnih zvanja, sa primjenom od 01.01.2020. godine ne spominje zvanje certificiranog forenzičnog računovođe.

2.2. Proces sticanja zvanja u FBiH

Ekonomski Fakultet u Sarajevu je formirao Centar za forenzično računovodstvo, za potrebe implementacije projekta „Jačanje kapaciteta forenzičnog računovodstva u BiH“ finansiranog od strane Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u BiH.

Njegova svrha je, osmišljavanje, kreiranje i upravljanje svim aktivnostima u vezi sa:

- edukacijom,
- certifikacijom i
- cjeloživotnim obrazovanjem forenzičnih računovođa u BiH.

U okviru implementacije pomenutog projekta formiran je program II ciklusa studija "Forenzično računovodstvo" koji je jedna od ključnih aktivnosti projekta "Izgradnja kapaciteta forenzičnog računovodstva u BiH" finansiranog od strane: U.S. Department of State/INL- a, čiji je nosilac Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Cilj navedenog projekta je omogućiti kvalitetno akademsko obrazovanje u području forenzičnog računovodstva u BiH, kao i osigurati podršku za edukaciju, certifikaciju i kontinuirano profesionalno usavršavanje certificiranih forenzičnih računovođa u BiH, kao novog profesionalnog zvanja iz područja računovodstva i revizije.

U sklopu prepoznavanja potrebe za uslugama forenzičnih računovođa Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu, u saradnji sa Savezom računovođa, revizora i finansijskih radnika FBiH je pripremio program II ciklusa studija „Forenzično računovodstvo“ koji bi po okončanju istog, a nakon zadovoljenja profesionalnih uslova potrebnih za certifikaciju trebao rezultirati i dodjeljivanjem certifikata forenzičnog računovođe za magistre forenzičnog računovodstva.

Akademskim programom predviđeno je pohađanje jednogodišnjeg ili dvogodišnjeg master studija. Jednogodišnji master studij podrazumjeva slušanje 8 predmeta uz pisanje završnog rada i nosi 60 ECTS, dok dvogodišnji master studij podrazumjeva slušanje 15 ispita uz pisanje završnog rada i nosi 120 ECTS.

Student završava studij nakon položenih svih ispita predviđenih Nastavnim planom i programom i odbranom Završnog rada.

Nakon završetka master programa „Forenzično računovodstvo“ student stiče dvije diplome:

- Diplomom Univerziteta u Sarajevu, Ekonomskog fakulteta (zvanje: magistar forenzičnog računovodstva)
- Diplomom Univerziteta u Banjoj Luci, Ekonomskog fakulteta (zvanje: master ekonomije – 300 ECTS - forenzičko računovodstvo).

Pravo upisa na jednogodišnji master studij imaju kandidati koji su završili prvi ciklus studija na fakultetima iz grupe društvenih nauka, u trajanju od najmanje četiri godine, koji se vrednuje sa najmanje 240 ECTS i završen najmanje četverogodišnji studij po predbolonjskim nastavnim planovima i programima iz grupe društvenih nauka dok pravo upisa na dvogodišnji master studij imaju kandidati sa završenim prvim ciklusom studija na fakultetima iz grupe društvenih nauka, u trajanju od najmanje tri godine, koji se vrednuje sa najmanje 180 ECTS.

2.3. Proces sticanja zvanja u RS

Savez računovođa i revizora RS je još u novembru 2012. godine, pozivajući se na statut, donio Odluku o uvođenju novog stručnog zvanja „Sertifikovani forenzički računovođa“ u računovodstvenoj profesiji RS radi, kako se navodi u navedenoj odluci, povećane potrebe za forenzičkim računovodstvom na globalnom nivou.

Edukacija se plaća 1.500 KM bez PDV-a te je za istu potrebno imati minimalno 180 ECTS i 5 godina iskustva u struci, 240 ECTS i 3 godine iskustva u struci ili položen ispit za certificiranog računovođu ili ovlaštenog revizora.

U periodu od decembra 2012. godine do novembra 2022. godine, stručno zvanje certificiranog forenzičnog računovođe su dobila 144 polaznika.

Edukacija je predviđena pohađanjem 100 časova iz 12 predmeta: Uvod u forenzičko računovodstvo, Forenzičko računovodstvo složenih transakcija, Forenzika PDV-a, Forenzika gotovinskih tokova, Kreativno računovodstvo bilansa, Sudska vještačenja i stečajevi, Zaštita konkurencije, Forenzična revizija, Procjena vrijednosti preduzeća, Forenzičko računovodstvo u IT okruženju, Forenzika finansijskih instrumenata, Korporativna bezbjednost, te polaganjem stručnog ispita.

Pravilnikom o uslovima sticanja profesionalnog zvanja i kontinuiranoj edukaciji za sertifikovanog forenzičnog računovođu (Savez računovođa i revizora RS. April 2013. godine) je definisana dodjela Certifikata kao pismene isprave kojom Savez računovođa i revizora RS kao međunarodno priznato profesionalno tijelo, potvrđuje da lice kome je dodjeljen certifikat ima stečen potreban nivo obrazovanja da je ostvarilo određeni radni staž, da raspolaže sa propisanim radnim iskustvom da je položilo stručni ispit kojim se provjeravaju teoretska i praktična znanja za ispitivanje i sprječavanje kriminalnih i drugih nedozvoljenih radnji.

Da bi lice dobilo certifikat, dužno je da položi stručni profesionalni ispit pred Komisijom Saveza računovođa i revizora RS.

Licenca se izdaje na period od dvije kalendarske godine te je za obnavljanje iste potrebno ostvariti fond od 40 časova edukacije. Poziv za pohađanje instruktivne nastave i polaganje ispita VII generacije sertifikovani forenzički računovođa, objavljen je početkom septembra tekuće godine.

Savez računovođa i revizora RS takođe vrši kontinuiranu edukaciju cerfitikovanih forenzičkih računovođa održavanjem seminara te je na web stranici objavljeno da je posljednji seminar održan u oktobru 2022. g. na temu „Forenzika stečaja – studije slučaja“.

3. FINANSIJSKI SEKTOR U FBiH

U svrhu boljeg razumjevanja funkcionisanja finansijskog sektora te značajnosti istog za privredu i stanovništvo, dat je osvrt na sistem upravljanja u bankama u FBiH, sa opisom aktivnosti upravljačkih funkcija koje su definisane Zakonom o bankama (Službene novine FBiH, broj 27/17).

Rad ostalih finansijskih institucija je definisan pojedinačnim zakonima, međutim kontrolne i upravljačke funkcije imaju pretežno iste uloge.

Zakonom o računovodstvu i reviziji FBiH (Službene novine FBiH, broj 15/21) kao subjekti od javnog interesa navedene su između ostalih i banke, mikrokreditna društva, društva za osiguranje i reosiguranje, društva za faktoring, Leasing društva.

3.1. Analiza finansijskog sektora FBiH (31.12.2019. - 31.12.2022. godine)

U okviru analize finansijskog sektora FBiH korišteni su podaci iz dokumenta Informacija o subjektima bankarskog sistema koji uređuje i izdaje Agencija za bankarstvo FBiH (u daljem tekstu: FBA) na osnovu podataka prikupljenih od banaka, mikrokreditnih društava, leasing društava i društava za faktoring. U ovoj analizi nisu korišteni podaci faktoringa, obzirom da nisu značajni i da se ti poslovi obavljaju uglavnom od strane banaka. Kao pokazatelje poslovnih aktivnosti izdvojeni su podaci koji se smatraju relevantnim za temu završnog rada.

Finansijski sektor FBiH obuhvata poslovne aktivnosti 14 banaka (13 u privatnom i 1 u državnom vlasništvu), 13 mikrokreditnih organizacija i 5 leasing društava.

Ukupno zapošljava 7.906 radnika, koji su pretežno visoko obrazovani i angažovani u 873 organizacione jedinice.

Aktiva kojom se upravlja u finansijskom sektoru iznosi 27 milijardi KM, dok je štednja stanovništva povjerena bankama 10 milijardi KM.

Regulatorni kapital iznosi cca 3,5 milijarde KM. Sektor posluje pozitivno sa visokim iznosom dobiti (cca 315 miliona KM).

Kreditni pravni licima iznose cca 9 milijardi KM (preko 55% ukupnih kredita), dok su problematična potraživanja cca 920 miliona KM.

U posmatranom četverogodišnjem periodu primijetan je pad broja radnika, uz rast aktive i poslovnog rezultata.

Tokom 2020. i 2021. godine, jedna milijarda i 80 miliona KM kreditnog portfelja je obuhvaćena privremenim mjerama za oporavak od negativnih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem "COVID-19".

Tabela 2. Finansijski sektor u FBiH

Godina	Broj fin. institucija	Broj org. jedinica	Broj radnika	Aktiva (mlrd KM)	Reg. kapital (mlrd KM)	NPL (mlrd KM)	Dobit (mlrd KM)	Štednja stanovništva (mlrd KM)
2019	34	1.019	8.293	25,15	3,02	1,30	0,29	9,5
2020	33	986	8.017	25,40	3,03	0,98	0,18	9,9
2021	31	990	7.931	26,96	3,26	1,10	0,31	10,4
2022	30	967	7.922	28,36	3,28	0,79	0,38	10,3
<i>Trend Y22/Y19</i>	-4	-52	-371	+3,21	+0,26	-0,51	+0,09	+0,8

Izvor: Autorova analiza

Ukoliko se uzme u obzir broj finansijskih institucija, dolazi se do podatka da finansijskim sektorom upravlja oko 150 osoba, koji su članovi 30 nadzornih odbora (koje prema zakonskim odredbama čini minimalno 5 članova, a koje bira i razrješava Skupština banke).

Trend poslovanja finansijskog sektora je rastući, obzirom na kretanje parametara koji se odnose na aktivu, kapital i dobit, te okrupnjavanje učesnika sektora, obzirom na spajanja i pripajanja, dok smanjenje broja radnika i organizacionih jedinica može biti rezultat digitalizacije usluga ili zatvaranja poslovnica banaka iz RS u FBiH.

U nastavku je predstavljena analiza pojedinačnih podataka koji se odnose na poslovanje banaka, mikrokreditnih društava i leasing društva u FBiH, u periodu posljednje četiri godine.

Tabela 3. Podaci o bankama u FBiH

Godina	Broj banaka	Broj OJ	Broj radnika	Neto aktiva (mlrd KM)	Regulatorni kapital (mlrd KM)	Stopa regulatornog kapitala (min.12%)	RWA (mlrd KM)	Nekvalitetna aktiva (mlrd KM)	Kreditni pravni licima (mlrd KM)	NPL pravnih lica %	Poslovni rezultat (dobit/gubitak) mil KM	Broj banaka sa gubitkom	Štednja stanovništva (mlrd KM)
2019	15	533	6.659	24,2	2,7	17,9%	15,0	1,3	7,8	9,4%	273,9	1	9,5
2020	15	531	6.522	24,4	2,7	19,1%	14,1	0,982	7,9	6,8%	174,2	2	9,9
2021	14	527	6.432	25,9	2,9	19,7%	14,4	1,1	8,3	7,0%	293,6	0	10,4
2022	13	509	6.410	27,2	2,9	19,4%	15,1	0,789	8,5	5,0%	361,4	0	10,3

Izvor: Autorova analiza

Uvidom u podatke o poslovanju banaka u FBiH, koje prikuplja, obrađuje i izdaje FBA, može se vidjeti da je u periodu prethodne četiri godine, bankarski sektor održao stabilnost uz pozitivan trend u domenu aktive, kapitala i poslovnog rezultata te smanjenje NPL-a pravnih lica.

Period pandemije COVID -19 koji je bio prisutan od prvog kvartala 2020. do sredine 2021. godine, je obilježen primjenom olakšica na date kredite fizičkim i pravnim licima čije je poslovanje bilo ugroženo pod uticajem pandemije. Olakšice su podrazumjevale uvođenje moratorija i odgode plaćanja kreditnih obaveza, što se najvećim dijelom odrazilo na poslovni rezultat sektora. Evidentirano je da su dvije banke poslovale sa gubitkom, te su primijetne bile i usporene kreditne aktivnosti. Iznos neto aktive je u 2020. godini uvećan tek za 200 miliona KM. U isto vrijeme je došlo do pripajanja dvije banke, te je broj banaka umanjeno za dva.

U posmatranom periodu je došlo do smanjenja broja zaposlenih u bankama za 249 radnika, u prosjeku 19 radnika/banka.

Imajući u vidu navedeno, forenzična analiza bi se mogla primijeniti u analizi provedenih mjera olakšica, troškovima rezervacija te uzroku smanjenja broja radnika.

Tabela 4. Podaci o mikrokreditnim organizacijama u FBiH

Godina	Broj MKO	Broj organizacionih dijelova	Broj radnika	Ukupna aktiva (mil KM)	Ukupni kapital (mil KM)	Nekvalitetni krediti (mil KM)	Neto mikro krediti (mil KM)	Otpisana potraživanja	NPL %	Poslovni rezultat (dobit/gubitak) mil KM	Br MKO sa gubitkom
2019	14	374	1.522	631,3	294,3	1,9	504,4	102	17%	19,5	4
2020	14	354	1.394	658,1	311,6	2,7	533,9	149	22%	11,2	4
2021	13	362	1.398	693,5	333,8	2,8	556,9	149	21%	14,2	3
2022	13	358	1.412	728,9	353,1	3,0	598,5	148	21%	13,3	3

Izvor: Autorova analiza

Uvidom u podatke o poslovanju mikrokreditnih organizacija u FBiH, koje prikuplja, obrađuje i izdaje FBA, možemo vidjeti da je u periodu prethodne četiri godine u ovom sektoru evidentiran pozitivan trend u domenu aktive i kapitala, dok je smanjen nivo profitabilnosti i povećan procenat NPL-a.

Period pandemije COVID -19 se najvećim dijelom odrazio na poslovni rezultat sektora, te je evidentirano da su četiri MKO na kraju 2020. godine poslovale sa gubitkom. Nekvalitetni krediti su uvećani za 2,1 mil KM dok je procenata NPL-a uvećan za 4%.

U posmatranom periodu je došlo do smanjenja broja zaposlenih za 110 radnika, u prosjeku 8 radnika. /MKO. U isto vrijeme smanjen je broj MKO za jedan.

Imajući u vidu navedeno, forenzična analiza bi se mogla primijeniti u analizi strukture nekvalitetnih kredita, te uzroku smanjenja broja radnika.

Tabela 5. Podaci o leasing društvima u FBiH

Godina	Broj leasing društava	Broj radnika	Ukupna aktiva (mil KM)	Neto potraživanja Fin.1 (mil KM)	Ukupni kapital (mil KM)	Tržišna vrijednost izuzetih predmeta lizinga (mil KM)	Dospjela neizmirena potraživanja (mil KM)	Potraživanja od pravnih lica finansijski leasing (mil KM) i učešće	Poslovni rezultat (dobit/gubitak) mil KM	Br. leasing društava sa gubitkom
2019	5	112	323,7	241,1	29,5	7,8	3,0	212,7 (87,3%)	-1	2
2020	4	101	343,8	256,8	27,8	4,8	3,5	228,3 (88,2%)	4,3	1
2021	4	101	373,7	290,6	29,5	4,5	2,4	262,3 (88,5%)	4,8	1
2022	4	100	437,0	342,6	36,6	1,6	3,2	313,0 (90,2%)	8,9	1

Izvor: Autorova analiza

Uvidom u podatke o poslovanju leasing društava u FBiH, koje prikuplja, obrađuje i izdaje FBA, možemo vidjeti da je u periodu prethodne četiri godine, sektor zabilježio pozitivan trend u domenu aktive, kapitala i poslovnog rezultata. Tržišna vrijednost izuzetih predmeta leasinga je značajno smanjena, što može biti rezultat prodaje izuzetih predmeta leasinga, otpisa ili reprocjene usljed primjene diskontnih faktora. U posmatranom periodu je došlo do smanjenja broja zaposlenih u leasing društvima za 12 radnika, prosječno 3 radnika/leasing društvo. U isto vrijeme broj leasing društava je umanjen za jedan. Period pandemije COVID -19 se najvećim dijelom odrazio na djelimično stagniranje leasing aktivnosti, obzirom da je u 2020. godini ukupna aktiva uvećana za cca 20 miliona KM, te je evidentirano da je jedno leasing društvo poslovalo sa gubitkom.

Imajući u vidu navedeno, forenzična analiza bi se mogla primijeniti u domenu analize tržišnih vrijednosti izuzetnih predmeta leasinga, dospjelih potraživanja te iskazanih poslovnih rezultata.

3.2. Aktivnosti banaka na SPNIFTA

U toku 2022. godine banke su, po izvještajima o gotovinskim transakcijama od 30 hiljada KM ili više, povezanim i sumnjivim transakcijama, koje dostavljaju FBA, izvijestile FOO o ukupno 353.544 *transakcija*, što je za 18% više u odnosu na prethodnu godinu. Ukupna vrijednost navedenih transakcija iznosi 18,1 milijardu KM, što je za 20% više u odnosu na prethodnu godinu. Kako je predstavljeno u tabeli 6, primijetan je značajan rast broja i vrijednosti prijavljenih transakcija u prethodne četiri godine.

Tabela 6. Podaci o broju i vrijednosti prijavljenih transakcija banaka prema FOO

Godina	Broj transakcija	YoY	Vrijednost transakcija (000 KM)	YoY
2019	302.407	-	14.847.852	-
2020	265.055	-12%	13.036.229	-12%
2021	300.696	13%	15.063.021	15%
2022	353.544	18%	18.115.050	20%
<i>Trend Y22/Y19</i>	<i>+51.137</i>	<i>-</i>	<i>+3.267.198</i>	<i>-</i>

Izvor: Autorova analiza

U 2022. godini banke su izvijestile FOO o ukupno 1.713 *sumnjivoj transakciji*, što je za 209% više u odnosu na isti period prethodne godine, što je i rezultat naloga FBA i pojačanih aktivnosti naknadnog monitoringa. Ukupna vrijednost navedenih transakcija iznosi 153 miliona KM, što je za 151% više u odnosu na isti period prethodne godine.

Kao i u prethodnom slučaju, primijetan je rast broja i vrijednosti prijavljenih transakcija u prethodne četiri godine, što je predstavljeno u tabeli 7.

Tabela 7. Podaci o broju i vrijednosti sumnjivih transakcija prijavljenih FOO

Godina	Broj transakcija	YoY	Vrijednost transakcija (000 KM)	YoY
2019	191	-	63.981	-
2020	246	22%	43.774	-31%

2021	821	233%	101.768	132%
2022	1.713	209%	153.861	151%
<i>Trend Y22/Y19</i>	+1.522	-	+89.880	-

Izvor: Autorova analiza

3.3. Zakon o bankama (Službene novine FBiH broj 27/17)

U ovom dijelu rada navode se podaci i informacije o strukturi finansijskog sektora, načinu upravljanja i kontrole poslovanja te opis radnih mjesta, sve kako je definisano Zakonom o bankama objavljenom u Službenim novinama FBiH broj 27/17 kao krovnim dokumentom koji, uz podzakonske akte, određuje organizaciju poslovnih aktivnosti banaka u FBiH.

Lice u finansijskom sektoru je banka, razvojna banka, društvo za osiguranje, mikrokreditna organizacija, ovlašteni učesnik na tržištu vrijednosnih papira, društvo za upravljanje investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima, lice koje obavlja poslove finansijskog leasinga, društvo za upravljanje imovinom, društvo koje se bavi kupoprodajom plasmana, društvo koje obavlja poslove faktoringa, društvo za posredovanje u osiguranju, društvo koje se bavi kartičnim poslovanjem, kao i drugo pravno lice koje se pretežno bavi finansijskom djelatnošću u zemlji ili inostranstvu.

Sistem internih kontrola je skup procesa i postupaka uspostavljenih za adekvatnu kontrolu rizika, praćenje učinkovitosti i djelotvornosti poslovanja banke, pouzdanosti njezinih finansijskih i ostalih informacija te usklađenosti s propisima, internim aktima, standardima i kodeksima radi osiguranja stabilnosti poslovanja banke.

Organi banke su:

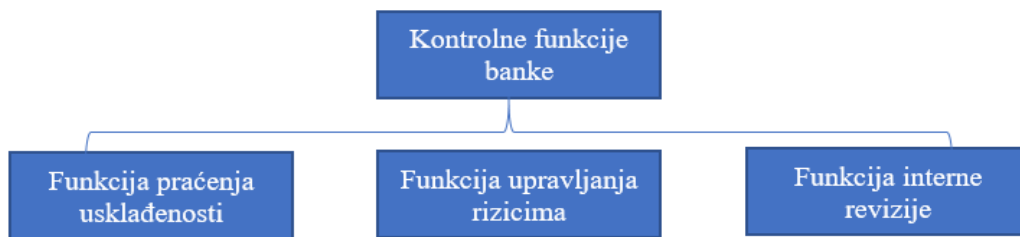
- skupština,
- nadzorni odbor i
- uprava.

Odbori nadzornog odbora, koje isti imenuje su: odbor za reviziju, odbor za naknade, odbor za rizike, odbor za imenovanja i drugi.

Više rukovodstvo su fizička lica koja obavljaju rukovodne funkcije u banci i odgovorna su za svakodnevno vođenje njenog poslovanja i za svoj rad odgovaraju upravi banke.

Kontrolne funkcije koje je Banka dužna uspostaviti su: funkcija upravljanja rizicima, funkcija praćenja usklađenosti i funkcija interne revizije.

Slika 1. Kontrolne funkcije Banke

Izvor: Ilustracija autora

3.3.1. Funkcija praćenja usklađenosti (COMPLIANCE)

Opis radnog mjesta funkcije praćenja usklađenosti (u daljem tekstu: COMPLIANCE) podrazumjeva: praćenje poslovanja banke u skladu sa Zakonom o bankama (Službene novine FBiH broj 27/17) , propisima FBA i drugim propisima i standardima opreznog bankarskog poslovanja, procedurama o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, kao i drugim aktima kojima se uređuje poslovanje banke, identifikovanje propusta i procjenu rizika kao posljedice neusklađenosti poslovanja banke sa zakonskim i drugim propisima, posebno rizika od provođenja nadzornih mjera i sankcija FBA i drugih nadležnih organa, finansijskih gubitaka, kao i reputacioni rizik, savjetovanje uprave i drugih odgovornih lica o načinu primjene relevantnih zakona, standarda i pravila, uključujući i informacije o aktuelnostima iz tih područja te procjenu efekata koje će na poslovanje banke imati izmjena relevantnih propisa.

Organizaciona jedinica zadužena za COMPLIANCE dužna je da sačini program praćenja usklađenosti poslovanja banke, koji posebno sadrži metodologiju rada te organizacione jedinice, planirane aktivnosti, način i rokove izrade izvještaja, način provjere usklađenosti, kao i plan obuke zaposlenih.

3.3.2. Funkcija upravljanja rizicima

Banka je dužna da u okviru funkcije upravljanja rizicima osigura obavljanje najmanje sljedećih poslova:

- a) analizu rizika koja uključuje utvrđivanje, mjerenje odnosno procjenjivanje rizika kojima je banka izložena ili bi mogla biti izložena u svom poslovanju,
- b) kontinuirano praćenje svih značajnijih rizika kojima je banka izložena,
- c) provođenje testiranja otpornosti na stres,

- d) provjeru primjene i efikasnosti metoda i postupaka za upravljanje rizicima kojima je banka izložena ili bi mogla biti izložena u svom poslovanju, uključujući rizike iz makroekonomskog okruženja,
- e) ispitivanje i ocjenu adekvatnosti i efikasnosti internih kontrola u procesu upravljanja rizicima, te ocjenu adekvatnosti metodologije za upravljanje rizicima,
- f) učestvovanje u izradi i preispitivanju strategija i politika za upravljanje rizicima, metoda i postupaka za upravljanje rizicima, te davanje prijedloga i preporuka za efikasno upravljanje rizicima,
- g) analizu, praćenje i izvještavanje o adekvatnosti internog kapitala banke, te provjeru strategija i postupaka ocjenjivanja potrebnog internog kapitala,
- h) analizu rizika prisutnih kod novih proizvoda ili novih tržišta i
- i) provođenje ostalih provjera potrebnih za adekvatnu kontrolu rizika.

3.3.3. Funkcija interne revizije

Banka je dužna da organizuje internu reviziju kao nezavisnu funkciju u banci, koja je odgovorna za ocjenu:

- a) sistema za upravljanje rizicima u banci i ocjenu ključnih rizika u poslovanju banke kako bi se obezbijedilo da se ključni rizici na odgovarajući način identifikuju, mjere, odnosno procjenjuju, prate, analiziraju i kontrolišu, da se o njima adekvatno izvještava te da se poduzimaju odgovarajuće mjere za njihovo ograničavanje i ublažavanje;
- b) efikasnosti i pouzdanosti funkcije praćenja usklađenosti i funkcije kontrole rizika, kao i uspostavljenog sistema internih kontrola u svim područjima poslovanja banke;
- c) menadžment informacionog sistema u banci;
- d) tačnosti i pouzdanosti finansijskih izvještaja banke;
- e) adekvatnosti upravljanja imovinom banke;
- f) primjene politike naknada u banci;
- g) usklađenosti novih proizvoda i postupaka sa važećim propisima, internim aktima, standardima i kodeksima, kao i uticaja novih proizvoda/postupaka/tržišta na izloženost rizicima;
- h) strategija, politika i postupaka ocjenjivanja potrebnog internog kapitala banke srazmjerno njenom profilu rizičnosti i dr.

Funkcioniranje interne revizije u banci se organizuje na način kojim se osigurava nezavisnost, kompetentnost, objektivnost i nepristrasnost u obavljanju poslova za koje je odgovorna, trajnost i efikasnost obavljanja funkcije interne revizije, adekvatnost i pravovremenost izvještavanja o nalazima i preporukama interne revizije. Uprava i nadzorni odbor banke dužni su osigurati pravovremeno i efikasno poduzimanje korektivnih mjera po preporukama interne revizije, sa ciljem otklanjanja uočenih nepravilnosti i slabosti konstatovanih u izvještajima interne revizije.

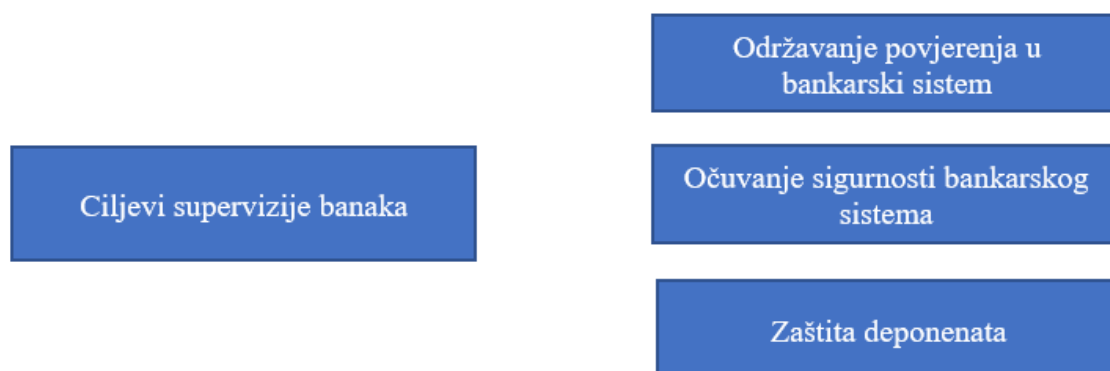
Banka mora da ima najmanje jednog zaposlenog u organizacionoj jedinici interne revizije koji ima zvanje i certifikat ovlaštenog internog revizora.

Zaposleni u organizacionoj jedinici interne revizije ne mogu obavljati rukovodeće ni druge poslove iz djelatnosti banke, osim poslova koji se odnose na obavljanje interne revizije, niti mogu učestvovati u pripremi i izradi akata i druge dokumentacije koji mogu biti predmet interne revizije. Zaposleni u organizacionoj jedinici interne revizije imaju pravo uvida u poslovne knjige, finansijske izvještaje i svu dokumentaciju banke i njenih podređenih društava, kao i članova iste bankarske grupe, te da vrše nadzor nad poslovanjem banke i učestvuju na sjednicama nadzornog odbora.

3.3.4. Supervizija banaka

Osnovni ciljevi supervizije koju obavlja FBA su održavanje povjerenja u bankarski sistem u FBiH, očuvanje njegove sigurnosti i stabilnosti i zaštita deponenata.

Slika 2. Ciljevi supervizije banaka

Izvor: Ilustracija autora

Superviziji FBA podliježe djelatnost banaka sa sjedištem u FBiH, organizacioni dijelovi banke sa sjedištem izvan FBiH, supsidijarnih lica, predstavništva stranih banaka, kao i druga pravna lica koji su predmet konsolidovane supervizije (članovi bankarske grupe i holdinzi) u skladu sa odredbama Zakona o bankama (Službene novine FBiH broj 27/17). Obim i principi te supervizije su definirani Zakonom o bankama (Službene novine FBiH broj 27/17) i propisom koji uređuje poslovanje FBA i podzakonskim propisima FBA.

U vršenju supervizije nad bankom, FBA ima pravo uvida u poslovne knjige i drugu dokumentaciju, kao i zahtijevati druge informacije od lica koja su imovinskim i upravljačkim odnosima povezana sa bankom, lica na koje je banka prenijela značajan dio svojih poslovnih aktivnosti, kao i vlasnika kvalifikovanog učešća u banci. Superviziju FBA reguliše i provodi sa nadležnim regulacionim tijelom.

Prilikom obavljanja supervizije, FBA prati i ocjenjuje:

- a) finansijsko stanje banke, uključujući solventnost, kvalitet aktive, likvidnost i finansijski rezultat,
- b) kvalitet upravljanja u banci, sistem upravljanja rizikom i sistem unutrašnjih kontrola,
- c) date kredite, avanse, akreditive, garancije, kao i emitirane vrijednosne papire u pogledu usklađenosti sa važećim propisima,
- d) instrumente obezbjeđenja i jemstva primljena po osnovu datih kredita i blagovremenost otplate obaveza od dužnika,
- e) poštovanje limita koncentracije i proces utvrđivanja, praćenja i kontrole koncentracije izloženosti, uključujući i veliku izloženost,
- f) poštovanje standarda u pogledu dozvoljenih rizika u bankarskom poslovanju koje propiše FBA, upravljanje rizicima u obavljanju bankarskih poslova, uključujući prilagođavanje procesa utvrđivanja i praćenja rizika, kao i izvještavanje o rizicima,
- g) procjenu, održavanje i analizu kapitala banke,
- h) druge bitne parametre koji utiču na redovno poslovanje banke, te poštivanje zakonskih i propisa FBA.

Pored navedenih kontrolnih funkcija, Zakon o bankama predviđa i obavljanje sljedećih aktivnosti u upravljanju bankama a koje imenuje FBA: savjetnik i eksterni upravnik.

3.3.5. Opis radnog mjesta KUPIT

Prema Službeni glasnik BiH (2014). Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. Sarajevo. Službeni glasnik BiH 47/14, str. 11. Ovlašteno lice (u daljem tekstu: KUPIT) dužno je izvršavati sljedeće zadatke:

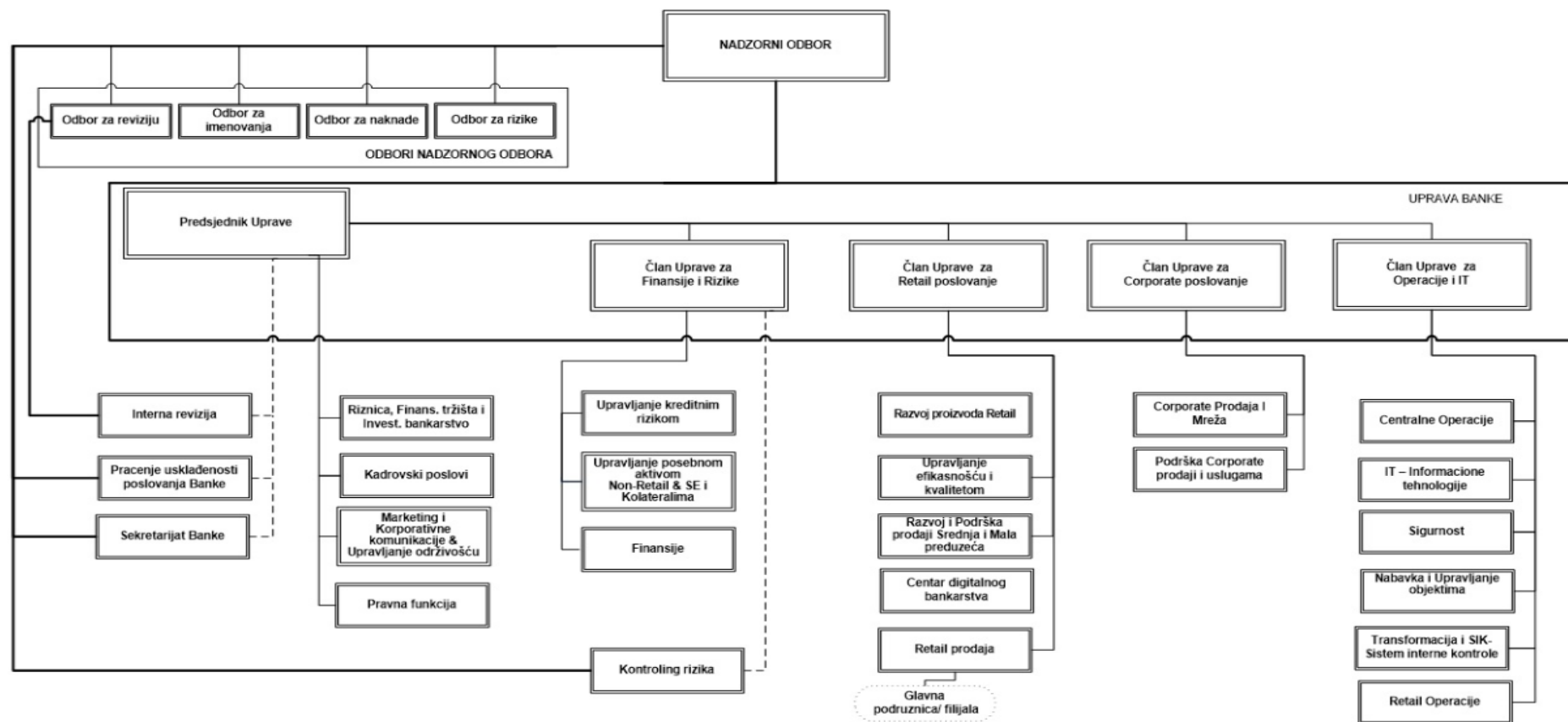
- a) osigurati uspostavljanje, funkcioniranje i razvoj sistema za otkrivanje i sprječavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti kod obveznika;
- b) osigurati ispravno i blagovremeno izvještavanje FOO-a, u skladu s ovim zakonom i odredbama koje iz njega proizilaze;
- c) učestvovati u definiranju i izmjenama operativnih procedura i u pripremama internih odredbi koje se tiču sprečavanja i otkrivanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti;
- d) učestvovati u izradi smjernica za provođenje kontrole povezane s otkrivanjem i sprječavanjem pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti;
- e) pratiti i koordinirati aktivnosti obveznika u oblasti otkrivanja i sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti;
- f) učestvovati u uspostavljanju i razvoju informatičke podrške u vezi s aktivnostima koje se odnose na otkrivanje i sprječavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti obveznika;
- g) praviti prijedloge za menadžment ili druga administrativna tijela obveznika s ciljem unapređenja sistema za otkrivanje i sprječavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti obveznika;

- h) učestvovati u pripremi profesionalne edukacije i programa obuke za zaposlene u oblasti sprečavanja i otkrivanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti.

3.1. Organizacijska struktura banke

Tokom procesa istraživanja za potrebe ovog rada, na adrese više banaka u FBiH poslat je upit za učešće članova Uprave u istraživanju. Osoblje za komunikacije jedne banke, koja pripada grupi velikih banaka koje posluju u FBiH, je uputilo na informisanje za temu rada putem organizacijske sheme banke.

Slika 3. Organizacijska struktura banke

Izvor: Ilustracija autora prema primjeru sheme jedne banke

Na slici 3 koja prikazuje primjer organizacijske sheme banke u FBiH, možemo vidjeti da sve kontrolne funkcije odgovaraju Nadzornom odboru koji je vrhovno upravljačko tijelo. Imajući u vidu navedeno, bitno je odabrati članove Nadzornog odbora koji imaju integritet i kompetencije za donošenje odluka u bankarstvu. Članove Nadzornog odbora bira Skupština dioničara banke i isti imaju vremenski ograničen mandat.

3.2. Šta je leasing?

Leasing je prenos prava korištenja predmeta leasinga (npr. vozila) za novac primaocu (korisniku) leasinga. Davalac leasinga (Leasing društvo) ima vlasništvo nad predmetom leasinga (imovinom).

Korisnik leasinga bira predmet leasinga i dobavljača. Pregovaranje o cijenama i odabir dodatne opreme također je izbor korisnika leasinga.

Kod leasing finansiranja, korisnik leasinga koristi predmet leasinga i za to plaća određenu naknadu leasing društvu. Nakon otplate ugovorenih naknada, ovisno o vrsti leasing ugovora, korisnik leasinga može steći i vlasništvo nad predmetom leasinga.

Slika 4. Proces poslovnih aktivnosti u leasing poslovima

Izvor: Ilustracija autora

Kod leasing poslova, postoje višestruke mogućnosti prevarnih radnji u poslovnim procesima. Da bi se preventivno djelovalo, trebalo bi obratiti pažnju na pitanja:

- Da li je provjeren dobavljač predmeta leasinga ?
- Koji su rokovi i uslovi isporuke predmeta leasinga ?
- Gdje je mjesto isporuke predmeta leasinga ?

- Da li je predmet leasinga nov ili korišten ?
- Kod plaćanja: da li je ispravna faktura i brojevi računa ?
- Koja je vrijednost predmeta leasinga?

Leasing društva u svrhu prevencije prevarnih radnji, vrše analize dobavljača, potpisuju trojne zapisnike o primopredaji predmeta leasinga, uslovljavaju kasko osiguranje vozila te osiguranje opreme i nekretnina.

Kod polovnih predmeta leasinga, postoje tablice za procjenu vrijednosti te se dodatno angažuje eksterni procjenitelj, vještak saobraćajne ili mašinske struke.

Proces odobravanja finansiranja putem leasinga za fizička i pravna lica je identičan kao u banci, što podrazumjeva procjenu kreditne sposobnosti i boniteta korisnika leasinga, dok se procjene boniteta dobavljača uglavnom rade periodično, pretežno na godišnjem nivou.

4. PREGLED LITERATURE

Literatura koja je korištena za potrebe završnog rada se sastojala od knjiga, članaka, zakonskih propisa i podataka objavljenih na web portalima.

U istraživanju međunarodne konsultantske kuće KPMG (2019) provedenom na temu prevara u bankarstvu navodi se da su banke širom svijeta odgovorile na trendove sa kojima se danas susrećemo u vidu digitalizacije bankarskih usluga, koja se ubrzano povećava i preuzima tradicionalne oblike bankarstva (kao posljedica digitalizacije u Evropi se zatvorilo preko 6000 poslovnica u posljednjih trideset godina.) U tom smislu, navedeno je da su porasli rizici poput cyber/online prevara; lažiranja identiteta; krađe podataka; internih, trgovačkih i ostalih finansijskih prevara. Više od polovine ispitanih banaka nadoknadilo je manje od 25% gubitaka od prevara, što potvrđuje važnost prevencije u sprječavanju prevara. Banke ulažu u nove tehnologije i pristupe u sprječavanju prevara, između ostalog u vještačku inteligenciju i „machine learning“, biometriku (prepoznavanje lica, glasa i otiska prstiju) te bihevioralnu biometriku (profilisanje klijenata i njihove interakcije s internet bankarstvom i uređajima). Uprkos napretku i ulaganjima u tehnologiju, više od polovine ispitanih banaka izvijestilo je o značajnom broju lažno pozitivnih rezultata koji proizlaze iz njihovih tehnoloških rješenja, što ometa efikasnost otkrivanja prevara.

Pregledom zakonske regulative koja definiše kontrolne i upravljačke funkcije u bankarstvu, može se vidjeti da su definisane kontrole procesa i zaposlenika kao i zakonskih propisa na više nivoa, koje se međusobno u nekim dijelovima mogu i preplitati, dok sam pojam forenzičnog računovođe nije predviđen.

Pregledom zakonskih propisa i pravilnika koji definišu stručna zanimanja u domenu računovodstva i revizije, zanimanje forenzičnog računovođe nije ujednačeno na nivou BiH.

Zanimanje forenzičnog računovođe u FBiH je još uvijek u povoju imajući u vidu da ono nije definisano Zakonom o računovodstvu i reviziji koji je donesen 2021. godine. Krajem iste godine, pokrenut je proces edukacije akademskim putem na master studiju na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu za sticanje zvanja Magistar forenzičnog računovodstva, na kojem se trenutno provodi edukacija treće generacije studenata, dok su prva i druga generacija u procesu izrade završnih radova.

U entitetu RS je još 2012. godine pokrenut proces sticanja zvanja iz ove oblasti putem Saveza računovođa i revizora RS-a, te trenutno certifikat imaju 72 osobe, od kojih 8 dolazi iz FBiH i 1 iz BD. U RS-u je Zakonom o računovodstvu i reviziji RS-a iz oktobra 2015. godine propisano sticanje ovog zvanja kroz certificiranje putem Saveza računovođa, revizora i finansijskih radnika RS-a, dok način izvještavanja i domen rada forenzičnog računovođe nije jasno preciziran.

Prema Bašić, Veledar, Čolpa (2022) jedan od važnih preduslova ovog zanimanja je zakonski usklađen okvir za njegovo priznanje na državnoj razini. Preduslov za kvalitetno obrazovanje osoba koje će se baviti istragom prevara je nastavni plan i program s jasno definisanim stručnim predmetima, usklađen sa svjetskim standardima u ovoj oblasti. Programi trebaju biti osmišljeni tako da kandidati mogu steći znanja, vještine i kompetencije, posebno u području suzbijanja prevara i domaćeg i međunarodnog privrednog kriminala. Pored kvalitetne nastavne pripreme potrebno je osigurati i jedinstven način provođenja certificiranja i licenciranja na državnoj razini.

Prema Isaković – Kaplan (2016) izvještaj forenzičnog računovođe o provedenoj istrazi o prevari nema ustaljen oblik, formu niti eksplicitno određen sadržaj. Forenzični računovođa u svom izvještaju odgovara na niz pitanja iz domena počinjene prevare, ko je počinio prevaru, šta je predmet prevare, kako je počinjena prevara, kada je počinjena prevara, kakav učinak prevara ima na finansijski izvještaj društva, prilažući sve relevantne dokaze. Isaković-Kaplan (2016) takođe navodi kako su prevare u domenu finansijskog izvještavanja uglavnom inicirane od strane menadžmenta, te funkcije interne kontrole i interne revizije u društvu (obzirom da odgovaraju menadžmentu) ne mogu efikasno zaštititi interese eksternih lica koji su upućeni na društvo. Forenzični računovođa u okviru procjene kontrola u društvu procjenjuje:

- Svaku komponentu sistema interne kontrole,
- Ukupnu poslovnu klimu,
- Etički kodeks,
- Uspostavljeni sistem vrijednosti te
- Stav i ponašanje menadžmenta i njegov integritet.

Istraživanje ACFE (2022) o načinu prijave prevara u posljednjih deset godina pokazuje da su najveći rast imale: prijave putem tzv. otvorenih linija, provođenje obuka za sprječavanje prevara, kao i uvođenje politika i procedura za sprječavanje prevara. U izvještaju se navodi pregled shema prevara po rizičnim odjelima koji ukazuje da je najvećim dijelom prisutna

korupcija i to u sektorima nabavke, višeg menadžmenta i prodaje. Kao kontrolni mehanizmi u sprječavanju prevara najčešće su prisutni:

- Kodeks ponašanja,
- Eksterne i interne revizije,
- Otvorene linije,
- Pregled poslovanja menadžmenta,
- Nezavisni odbori za reviziju itd.

Prema Belak (2017) banke i druge finansijske institucije su česta meta prevara iz razloga što one posluju sa novcem. Kao dva važna upozorenja navode se: odobravanje kredita na osnovu lažiranih finansijskih izvještaja u smislu da društva koja izgledaju previše dobro da bi bilo istinito ipak posuđuju novac i skrivanje dugova u društvima koja traže kredite. Posebna pažnja pri odobravanju kredita, trebala bi se obratiti na pokazatelje zaduženosti ali i njihovu vjerodostojnost. Kretanje EBITDA-e kao osnovnog parametra za servisiranje dugovanja treba višestruko provjeriti i posmatrati, obzirom na moguća prilagođavanja iste (npr. uključivanje nezarađenih prihoda). Skriveni dugovi mogu biti u vidu neobjavljenih kratkoročnih jemstava za obaveze, što utiče na parametre zaduženosti (dug u odnosu na EBITDA).

Belak (2017) navodi niz slučajeva iz prakse koji se dovode u vezu sa finansijskim sektorom. Primjeri prevarnih ponašanja unutar samih banaka kao i od strane korisnika finansijskih usluga se iskazuju kroz: davanje fiktivnih (lažnih) kredita i zajmova, krivotvorenje poslovne dokumentacije koja se predaje u finansijsku instituciju, refinansiranja na temelju nemogućnosti otplate, lažna knjiženja, lažna jemstva, lažne hipoteke, lažne adrese (email i fizičke), krađe identiteta, zalaganje tuđe imovine, izdavanje čekove bez pokrića i sl. Navodi se kako posao otkrivanja prevara i manipulacija u finansijskom sektoru zahtijeva posebno specijalizirane forenzičare koji moraju izvesti dokaze u spletu vrlo složenih transakcija i tokova novca.

Belak (2017) navodi primjere prevara u finansijskom sektoru, uglavnom sa područja američkog teritorija gdje je forenzično računovodstvo najizraženije, od kojih sam u nastavku smatrala interesantnim izdvojiti nekoliko primjera.

Slučaj Sterling Financial Corporation (SAD, 2007) u kojem je riječ o velikoj sofisticiranoj prevarnoj shemi sa zajmovima i kreditima u periodu od 2001. do 2007. godine, koja je uzrokovala gubitak od oko 53 milijuna USD u društvu Equipment Finance LLC (EFI), koja je bila podružnica Sterling Financial Corporation. Višestruka istraga je pokazala da su finansijski izvještaji društva EFI lažirani uz pomoć sljedećih manipulacija:

- Akteri prevare su stvorili fiktivne kredite i zajmove u svrhu mjesečnih plaćanja za druge lažne kredite putem kojih su izvlačili novac.
- Krivotvorili su kreditne dokumente i pisma potvrde revizora kako bi sakrili lane kredite i zajmove.
- Isplaćivali su imenovane zajmoprimce na temelju lažne dokumentacije.

- Odobravali su prekomjerno refinansiranje nenaplaćenih kredita kako bi izgledali kao uredni.
- Koristili su se psudonimima ili lažnim imenima kako bi zaobišli koncentracije izloženosti za pojedinačne dužnike.
- Lažnim kolateralima i opisima kreditne sposobnosti krivotvorili su dokumente o odobravanju kredita.
- Koristili su i lažne jemce kako bi zaobišli postupak kreditne sposobnosti.

U ovom slučaju, optuženi su izvršni direktori na 15 i 20 godina zatvora te su morali vratiti 53 milijuna USD. Uz direktore je optuženo i nekoliko spoljnih saradnika i zaposlenika osiguranja koje je bilo partnersko društvo u prevarama.

Prevare banaka s hipotekama i krađom identiteta koje su izvele Rachel Siders i Vera Kuzmenko (SAD, 2016). Rachel Siders je 2008. godine podnijela zahtjev za kredit koristeći se imenom svog rođaka i nudeći hipoteku na imovinu u vlasništvu rođakove firme „Adams“. Ona je lažirala porezne prijave u ime rođaka sa znatno većim dohotkom od stvarnog, zajedno sa dokumentima za hipoteku potpisanim krivotvorenim potpisima. Javni bilježnik je ovjerio dokumentaciju koja je poslata u banku i na osnovu koje je dobijen kredit, koji je nakon minimalnih uplata na početku otplate prestala plaćati.

U drugoj shemi od 2006. do 2008. godine Siders i Kuzmenko su zajedno sa pomagačima učestvovala u prevarama sa 30 objekata. Oni su na osnovu lažne dokumentacije podigle u bankama više od 30 milijuna USD osnovom stambenih kredita na temelju kupovine više od 30 nekretnina od nepostojećih prodavaca. Zahtjevi za kredit su sadržavali lažne podatke o primanjima, zaposlenju, imovini i namjeri kupaca da kupe te nekretnine.

Kao epilog ovog slučaja navodi se da je teško otkriti vjerodostojnost dokumentacije koji ovjeri javni bilježnik, kao i to da su banke bile neoprezne i nisu provjerile istoriju ponašanja u prošlosti, iz koje se jasno moglo vidjeti da se radi o profilu prevarantica.

Interesantan je i primjer prevarne sheme dobijanja kredita na osnovu hipoteke na crkvenoj imovini koju su izveli Chester Peggese i njegov pomagač, zaposlenik banke Paul Ryan (SAD, 2016). Peggese se predstavljao crkvama u Los Angelesu kao konsultant koji je mogao pomoći crkvama u dobijanju kredita za kupovinu nekretnina ili za refinansiranje postojećih hipoteka. U periodu između 2007. i 2009. godine uspostavio je saradnju sa crkvama a crkveni dužnosnici su mu pokazovali svoje finansijske knjige iz kojih je tajno izvukao finansijske dokumente potrebne za podnošenje zahtjeva za kredit u svoju korist. Njegovi pomagači mijenjali su finansijske informacije kako bi izgledalo da su crkve više finansijski sposobne nego što su bile. Takve podatke je slao u banku na odobrenje, gdje ih je prezentovao zaposlenik banke, njegov pomagač Ryan, koji je primao naknadu za odobrene kredite.

Ova konstrukcija se zasnivala na tome da bankari neće posumnjati u poštenje crkve, te je pouka da čak i finansijske izvještaje vjerskih ustanova treba kritički posmatrati.

Slučaj Peregrine Financial Group u SAD-u (2012) odnosi se na prevaru i krađu stotina milijuna USD koju je izveo glavni izvršni direktor i vlasnik tog brokerskog društva, Russel Wasendorf. On je tokom 20 godina varao kupce, klijente i regulatore te je skandal otkriven tek 2012. godine. Prije nego je prevara otkrivena, društvo se pohvalilo povećanjem novozaposlenih za 200 i sa oko 400 milijuna USD na računima klijenata. Vlasnik društva je naklonost ljudi oko sebe pridobivao organizovanjem skupih zabava i živio je raskošnim životom, međutim redovno je davao donacije humanitarnim organizacijama. Prevara se ogledala u sljedećem:

- Nakon što bi banka poslala izvještaje o stanju računa e-poštom, on je tu e-poštu presretao, krivotvorio bankovne dokumente i nakon toga ih slao u računovodstvo.
- Lažirao je e-poštu koja je dolazila isključivo na njegovu e-adresu.
- Lažirao je adrese banaka i poštanske pretince.
- Stanje korisničkog računa u „Bank of America“ od 7,18 milijuna USD pretvorio je lažnom potvrdom poslatom e-poštom u stanje od 218,6 milijuna USD.
- Ukrao je stotine milijuna USD svojim klijentima i na račun tuđeg novca živio raskošno. Tokom niza godina, zvizdači su upozoravali kako se treba provjeriti manjak na računima klijenata, međutim te prijave niko nije ozbiljno shvatao. Kasnije je utvrđeno da je postojao sukob interesa sa revizorskim društvom, obzirom da je Wasendorf bio član Savjetničkog odbora u revizorskom društvu te isto nije posumnjalo obzirom da nisu doveli u pitanje njegovu poziciju u društvu.

Prevara je otkrivena tako što je neovisni revizor obavio direktan telefonski poziv u banku radi provjere stanja računa račun brokerskog društva.

Kompleksnost samog procesa se zasniva na problemu (ne)razumjevanja komplikovanih internih procedura, računovodstvenih standarda i propisa regulatornih organa.

Vranić (2023) ispituje implementaciju forenzičnog računovodstva i revizije u korporativnom finansijskom izvještavanju bankarskog sektora, te ocjenjuje top menadžment po pitanju implementacije uvedenih kontrola u poslovanju. Autorica ističe kako knjigovodstvene isprave imaju karakter dokaza te da odgovornost za iste nosi top menadžment kompanije. Važnost finansijskih izvještaja naglašava činjenicom da isti predstavljaju istinitu i poštenu izjavu o finansijskom poslovanju i aktivnostima kompanije, a sve u svrhu donošenja poslovnih odluka o kojima ovisi uspjeh i opstanak kompanije u cijelosti.

Mitrić, Stanković i Lakičević (2012) otvaraju problematiku zanimanja forenzičnog računovodstva i daju savjete za suzbijanje finansijskih prevara kao što su:

- Neoslanjanje na eksternu reviziju kao jedini način otkrivanja prevara;
- Obrazovanje zaposlenih kao temelj prevencije u otkrivanju prevara;
- Nenajavljene revizije;
- Unapređenje sistema internih kontrola.

Web stranica „Climate Change Litigation Databases“ sadrži baze podataka o podnesenim tužbama na globalnom i američkom nivou, čiji predmeti se odnose na uticaj poslovnih

aktivnosti društava na klimatske promjene, a koje su formirane od 2011. godine. Između ostalih, u bazama se mogu pronaći i primjeri sporova protiv banaka, kao što su:

- BankTrack, et al. VS ING Bank (2017), organizacija BankTrack sa saradnicima je podnijela prijavu protiv ING banke zbog propusta u adekvatnoj usklađenosti sa ciljevima pariškog klimatskog sporazuma (koji su svjetski lideri usvojili 2015. godine a koje su razvile Ujedinjene nacije, na snagu stupio u novembru 2016. godine). Optužba se odnosila na propust u izvještavanju indirektnih emisija klijenata koje je banka finansirala.
- ClientEarth VS Belgian National Bank (2021), organizacija ClientEarth je podnijela prijavu protiv Belgijske centralne banke zbog neuspjeha da ispoštuje ekološke, klimatske i zahtjeve ljudskih prava (ESG rizici – Environmental, social and governance) jer su kupovali obveznice od kompanija iz sektora fosilnih goriva i drugih karbonsko-intenzivnih industrija.
- U novembru 2022. godine, francuska nevladina organizacija za okoliš Notre Affaire a Tous i Oxfam France poslali su obavještenje o namjeri pokretanja tužbe prema BNP Paribas navodeći kako se ne poštuju prava te je primjetno nezanemarivo narušavanje komponenti ili funkcija ekosistema ili kolektivne koristi koju ljudi imaju iz okoliša. U pozivu koji je poslat, detaljno su opisana višestruka kršenja zakona, koja se ne odnose samo na opis plana BNP Paribas već i na manjak jasnih informacija o ulaganjima i procesu kreditiranja u dijelu načina mjerenja i implementacije smjernica iz Pariškog sporazuma.

Prema podacima na internet platformama, mogu se naći oglasi za posao forenzičnog računovođe na američkom tržištu, indijskom tržištu te na tržištu zemalja centralne Evrope, gdje su oglasi pretežno objavljeni od strane revizorskih društava (KPMG; EY, BDO, Deloitte) te sporadično od strane privrednih društava (npr. Shell u Engleskoj). Takođe, primijetna je potražnja poslodavaca za forenzičarima u domenu digitalne forenzične analize podataka.

U domenu finansijskog sektora u BiH, zanimanje nije prepoznato kao izdvojeno, već se određene aktivnosti u domenu otkrivanja prevara putem internih kontrola, sprječavanja pranja novca te poštivanja procedura od strane zaposlenika, provode u organizacijskim dijelovima interne revizije, SPNIFTA, KUPIT i procjene rizika.

Pregledom informacija FBA o poslovanju finansijskog sektora FBiH u prethodna četiri perioda (podaci na dan 31.12.2019 – 31.12.2022. godine), primijetno je intenzivnije praćenje podataka o aktivnostima finansijskog sektora na prijavljivanju transakcija u području SPNIFTA kao i prijavljivanjima sumnjivih transakcija.

Prema Statističkom izvještaju SIPA-e, FOO za 2022. godinu, i dalje je visoko izražen rizik sa aspekta pranja novca, između ostalog u:

- Oblasti kupoprodaje nekretnina:
- Korištenju bankarskog sistema, odnosno zloupotrebe proizvoda i usluga pružalaca bankarskih usluga;
- Tržište kapitala;
- Obavljanje djelatnosti bez odgovarajućih odobrenja i registracija;
- Fiktivni poslovi koji uključuju i korištenje pozajmica;
- Usluge elektronskog transfera novca koje uključuju Moneygram, Westerunion, i druge platforme za brzi elektronski prenos novca;
- Zloupotreba registrirane djelatnosti pravih osoba;
- Prekogranične transakcije;
- Novčane mule („Money mule“);
- Raspolaganje gotovinom.

U nastavku izvještaja navode se primjeri sumnjivih aktivnosti vezani za finansijski sektor:

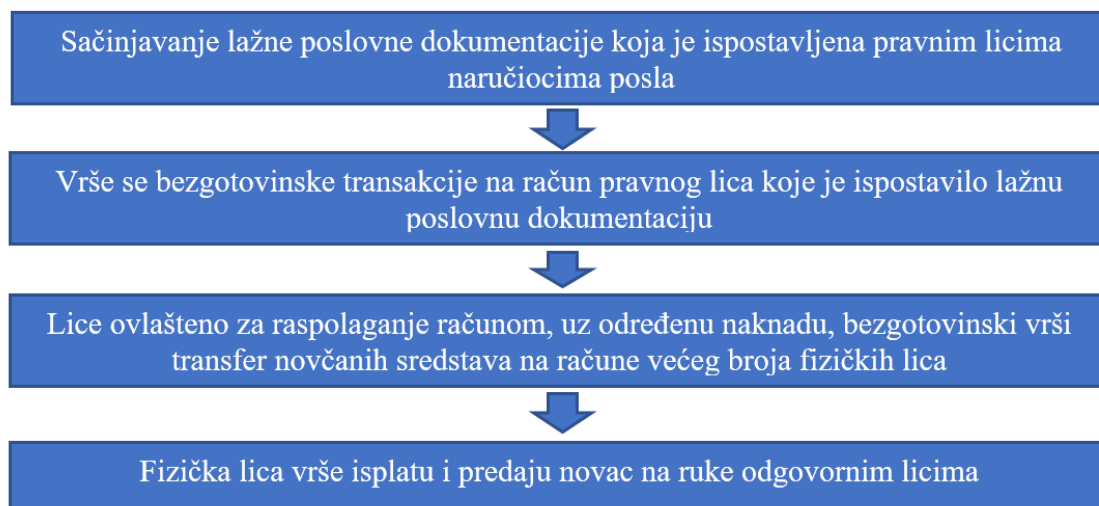
- Sredstvima odobrenih kredita pravnim licima raspoložuje se nenamjenski, te se vrši kupovina dionica na berzi u višemilionskom iznosu koje vlasnik i odgovorno lice pravnih lica dodjeljuje sebi lično po osnovu namirenja ranije odobrene pozajmice čija je vrijednost znatno manja u odnosu na vrijednost prenesenih dionica;
- Fizička lica iz BiH na svoje račune primaju novčane transfere iz inostranstva koji potiču od prevara počinjenih na štetu fizičkih i pravnih lica iz inostranstva. Primljena novčana sredstva se isplaćuju u gotovini i predaju organizatoru udruženja formiranog radi počinjenja navedenih radnji pranja novca.

Analizom prijavljenih aktivnosti, FOO je tokom 2022. godine tužilaštvima dostavio 15 izvještaja o postojanju osnova sumnje o počinjenom krivičnom djelu (12 izvještaja i 3 dopune izvještaja), kojim je za 85 osoba (70 fizičkih i 15 pravnih osoba) dokumentovano postojanje osnova sumnje da su počinili krivično djelo pranje novca i više predikatnih krivičnih djela, dok je u 2021. godini dostavljeno 16 izvještaja (12 izvještaja i 4 dopune

izvještaja) za 33 osobe (25 fizičkih i 8 pravnih osoba).

Iz dokumentovanih slučajeva FOO može se utvrditi tok tipiziranih aktivnosti sa obilježjima pranja novca, kako je prikazano na slici 5.

Slika 5. Tok tipiziranih aktivnosti sa obilježjima pranja novca

Izvor: Ilustracija autora prema podacima FOO

U skladu sa navedenim, cilj rada je analizirati mogućnost pozicioniranja zanimanja forenzičnog računovođe u finansijskom sektoru FBiH. S tim u vezi provedeno je istraživanje poznavanja ovog zanimanja od strane ispitanika sa dugogodišnjim iskustvom u radu u finansijskom sektoru FBiH. Kako se radi o novom profesionalnom zanimanju u FBiH, u radu je dato objašnjenje osnovnih pojmova koji se vežu za zanimanje forenzičnog računovođe i proces edukacije i sertifikacija u ovoj oblasti u FBiH.

Ukoliko uzmemo u obzir veličinu i važnost finansijskog sektora za pravna lica i stanovništvo te u kontekstu ekonomskog razvoja društva u cijelosti, od velikog bi značaja bilo uvođenje zanimanja forenzičkog računovođe u isti, te bi se implementacijom opisa zanimanja kroz zakonske i podzakonske akte pružila dodatna sigurnost i povjerenje kod korisnika usluga finansijskog sektora.

5. ISKUSTVA SA TRŽIŠTA REGIJE

Tokom istraživanja informacija o statusu zanimanja forenzičnog računovođe u regiji, ostvaren je kontakt sa osobljem Sveučilišta u Splitu, te su prikupljene informacije da je zanimanje “Financijsko računovodstveni forenzičar” upisano u standard kvalifikacija i standard zanimanja Republike Hrvatske. Njihova iskustva ukazuju da se u finansijskim institucijama počinju prepoznavati takvi stručnjaci u suzbijanju različitih oblika poslovnih

prevara i nezakonitosti u poslovanju te ima primjera okupljanja posebnih timova koji rade u finansijskom sektoru.

Uvidom u web stranicu Sveučišta u Splitu u Republici Hrvatskoj, dostupni su podaci o detaljima formiranog smjera „Financijsko-računovodstvena forenzika“.

Na dodiplomskom studiju Forenzika traje tri godine i izvodi se kao redovni studijski program, te polaznik po završetku stiče 180 ECTS bodova i ima zanimanje Sveučilišni prvostupnik forenzike. Kriterij za upis je:

- pozitivan rezultat psihološkog testa MMPI 2 i
- potvrda o nekažnjavanju.

Nakon završenog dodiplomskog studija, student može nastaviti studij na Sveučilišnom odjelu na sveučilišnom diplomskom studiju Forenzika, nakon kojeg stiče akademski naziv sveučilišnog magistra forenzike.

Zvanje forenzičnog računovođe je već prepoznato u Republici Hrvatskoj u praksi, pa tako društvo Infokorp d.o.o. Zagreb, koje obavlja poslove računovodstva, poreznog i poslovnog savjetovanja, na svojoj web stranici Infokorp.hr, pruža i usluge poslovne forenzike koja se bavi ispitivanjem, dokazivanjem i sprječavanjem privredno-kriminalnih i drugih nedopuštenih radnji.

Ove usluge pruža „ovlašteni poslovni forenzičar“ za kojeg se navode kvalifikacije:

- završen studij ekonomskog usmjerenja sa 120 ECTS i 4 godine iskustva u računovodstvu, reviziji ili poreznom nadzoru,
- moralne osobine koje se dokazuju vlastitom izjavom o nekažnjavanju za gospodarski kriminal i vlastitom izjavom o nekažnjavanju za povredu kodeksa etike računovodstvene struke,
- članstvo u udruzi „Hrvatski računovođa“.

Kao ključne aktivnosti navode se:

- analiza poslovne dokumentacije i transakcija s ciljem detekcija namještenih finansijskih izvještaja,
- prepoznavanje poreznih utaja,
- valorizacija pojedinih oblika imovine tvrtke,
- otkrivanje lažnih bankrota,
- uspostavljanje nadzornih protokola nad rizicima od pronevjere,
- detekcija mogućeg sukoba interesa unutar Uprave i Nadzornih odbora.

Uvidom u web stranicu Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Republika Srbija, navodi se kako se od jeseni 2023. godine uvodi magistarski program Forenzičko računovodstvo koji treba da omogući kreiranje ponude stručnjaka koji će doprinijeti

spriječavanju, otkrivanju, istrazi i procesuiranju finansijskih prevara u javnom i privatnom sektoru, kao i pružanje drugih specijalizovanih računovodstvenih usluga za potrebe sudskih postupaka, kao što je obračun ekonomske štete i procjena vrijednosti imovine i preduzeća.

Trajanje programa je 2 semestra (60 ECTS) i dobije se diploma Master ekonomista. Nastavni plan i program studijskog programa Forenzičko računovodstvo obuhvata obavezne i izborne sadržaje, kroz obavezne i izborne predmete, stručnu praksu kao i završni magistarski rad.

Na studijski program mogu se upisati studenti sa završenim četverogodišnjim osnovnim akademskim studijama (240 ECTS). Mogu se upisati i kandidati koji su završili integrisane studije, odnosno master akademske studije sa najmanje 300 ECTS bodova.

Nakon završetka ovog studijskog programa studenti će biti, kako se navodi, osposobljeni za sljedeća zanimanja: Forenzički računovođa, finansijska forenzika, inspektor za organizovani kriminal, inspektor za privredni kriminal, poreski inspektor, stručnjak za borbu protiv pranja novca, savjetnik za usklađenost poslovanja, sudski vještak za ekonomsko-finansijsku oblast, savjetnik za prevenciju i istragu prevara, konsultant za pružanje forenzičkih usluga.

Program je predviđen za 50 polaznika a provodi se u okviru projekta „Izgradnja forenzičko-računovodstvenih kapaciteta u Srbiji“.

Prema Bašić, Veleđar, Čolpa (2022) u svrhu izrade komparativne analize ispunjenosti predusova za razvoj zanimanja forenzički računovođa u BiH i susjednim zemljama (Republika Hrvatska, Crna Gora i Republika Srbija) da bi se uočile razlike i sličnosti, napravljen je fokus na 10 elemenata:

1. Akademsko obrazovanje forenzičkih računovođa – prvi stepen obrazovanja,
2. Akademsko obrazovanje forenzičkih računovođa – drugi i treći stepen obrazovanja,
3. Postojanje Centra za forenzičko računovodstvo i/ili posebnog odjeljenja ili međunarodnog udruženja,
4. Postojanje usklađenosti na nacionalnom nivou u obrazovanju forenzičkih računovođa,
5. Uslovi za master studij iz forenzičkog računovodstva,
6. Postojanje zakonske regulative za certifikaciju i licenciranje forenzičkih računovođa na državnom nivou,
7. Postojanje zakonske regulative za certifikaciju i licenciranje forenzičkih računovođa – bilo koji oblik priznavanja zanimanja forenzičkih računovođa,
8. Zahtjevi za certifikaciju,
9. Stručno obrazovanje za potrebe certifikacije,
10. Postojanje i broj ovlaštenih forenzičkih računovođa.

Nakon provedene analize, dobijeni su rezultati koji upućuju na to da je najveći stepen razvijenosti zanimanja forenzički računovođa u Republici Hrvatskoj koja jedina ispunjava

sve prethodno navedene uslove, zatim u Crnoj Gori, koja ispunjava 8 od 10 uslova, BiH ispunjava 6 uslova, dok Republika Srbija ispunjava tek 3 od 10 uslova.

Kada je u pitanju zastupljenost zanimanja forenzičnog računovođe u finansijskom sektoru, isto nije prepoznato ni u regiji na način da postoje formirana radna mjesta.

6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Prilikom istraživanja korištena je metoda intervju sa ispitanicima koji imaju dugogodišnje radno iskustvo u finansijskom sektoru i obavljaju poslove menadžmenta, risk menadžera, kreditnih analitičara, naplate problematičnih potraživanja, sprječavanja pranja novca i terorističkih aktivnosti, obrade zahtjeva u osiguranju, Leasing poslovi, kontrola procesa i upravljanje proizvodima.

Odabrani ispitanici su pozvani da interpretiraju svoja saznanja o ulozi i mogućem pozicioniranju zanimanja forenzičnog računovođe u finansijskom sektoru, imajući u vidu da su kroz svoje dugogodišnje iskustvo upoznati sa procesima rada, organizacijom i opisom radnih mjesta koja su trenutno uspostavljena u njihovim organizacijama.

Kako se radi o novom zanimanju, koje je u povoju na našem tržištu, te kako bi se ispitanici pripremili na temu završnog rada, prilikom slanja molbe za učešće u projektu, dostavljen je dopis sa pitanjima na koja se treba odgovoriti uz kratak opis procesa edukacije na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu i slikoviti popis znanja i vještina koje predviđa edukacija ACFE (Tabela 1, str. 11). Molba je upućena na 30-tak adresa u BiH i regiji, na koju je odgovorilo 10 osoba koji su bili raspoloženi za učešće u istraživanju. Devet ispitanika je sa područja FBiH, srednjih su godina i obrazovani su na javnim fakultetima u Sarajevu, dok jedan ispitanik već 10 godina živi i radi u Beču (Austrija) u internacionalnoj finansijskoj instituciji. Profil ispitanika je predstavljen u Tabeli 8.

Tabela 8. Profil ispitanika

R/br	Inicijali ispitanika	Spol	Vrsta institucije	Zanimanje	Godine radnog iskustva u struci
1	Dž.K.	Ž	Banka	Diplomirani ekonomista	23 godine, bankarstvo
2	Dž.K.	Ž	Mikrokreditna fondacija	Diplomirani ekonomista	23 godine, bankarstvo i MKO
3	B.H.	Ž	Leasing	Diplomirani ekonomista	25 godina, bankarstvo i Leasing

R/br	Inicijali ispitanika	Spol	Vrsta institucije	Zanimanje	Godine radnog iskustva u struci
4	S.K.	M	Leasing	Diplomirani ekonomista	22 godine bankarstvo i Leasing
5	I.T.	Ž	FBA za bankarstvo FBiH	Diplomirani ekonomista	25 godina, bankarstvo, Leasing, FBA
6	I.K.	Ž	Osiguranje	Diplomirani ekonomista	16 godina, osiguranje
7	S.R.	M	Banka	Diplomirani ekonomista	18 godina, bankarstvo
8	R.P.	M	Društvo za upravljanje investicionim fondovima	Diplomirani ekonomista	22 godine, bankarstvo, Leasing, upravljanje investicionim fondovima
9	H.P.	M	Banka	Diplomirani ekonomista	23 godina, bankarstvo
10	I.F.	M	Banka(Beč)	Diplomirani ekonomista	15 godina, Leasing, bankarstvo

Izvor: Autorova analiza

Prilikom odabira metoda istraživanja, izdvojen je intervju kao odgovarajuća metoda, te su postavljena pitanja koja bi trebala dovesti do konkretnih odgovora koji ukazuju na preporuke mogućih rješenja u naredom periodu.

Uvidom u knjigu Uvod u metodologiju naučno istraživačkog rada (Bajgorić, Somun-Kapetanović, 2012), autori navode tipove intervjua, te je u ovom istraživanju primjenjen tip standardiziranog intervjua putem pripremljenog upitnika.

U skladu sa obavljenim istraživanjima, kvalitativni podatci su sumirani i prezentirani u tabelama, te je izvršena analiza odgovora ispitanika.

U okviru provedenih ispitivanja, obrađene su teme:

- Kako bi se pozicioniralo zanimanje forenzičnog računovođe u finansijskom sektoru?
- Šta bi značilo uvođenje pozicije forenzičnog računovođe u finansijskom sektoru?

Traženi su odgovori na pitanja:

1. Da li ste upoznati sa opisom zanimanja forenzični računovođa?

2. Kako percipirate posao koji bi obavljala osoba zanimanja *forenzični računovođa* u vašoj organizaciji?
3. Da li unutar vaše organizacije već postoje funkcije ili radna mjesta koja obuhvataju slične poslove zanimanju *forenzičnog računovođe*?
4. Da li bi zanimanje *forenzični računovođa* moglo biti kao samostalna funkcija ili radno mjesto unutar odjela u vašoj organizaciji?
5. U kojem organizacionom dijelu bi ovo zanimanje moglo biti pozicionirano i zašto?

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Analizom odgovora ispitanika, može se zaključiti da im je zanimanje *forenzični računovođa* prilično nepoznato te da ga uglavnom poistovjećuju sa određenim kontrolnim funkcijama koje već egzistiraju u organizacijama u kojima su zaposleni.

Tabela 9. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 1

Pitanje 1. Da li ste upoznati sa opisom zanimanja <i>forenzični računovođa</i>?	
ISPITANIK	ODGOVOR
Dž.K. Diplomirani ekonomista Banka	Djelimično sam upoznata.
Dž.K. Diplomirani ekonomista Mikrokreditna fondacija	Posao forenzičnog računovođe mi je poznat kroz par jednodnevnih seminara kojima sam prisustvovala.
B.H. Diplomirani ekonomista Leasing	Nisam se do sada susretala u praksi sa radnim mjestom “forenzični računovođa” ali mogu zamisliti generalni okvir poslova koji bi trebao obavljati.
S.K. Diplomirani ekonomista Leasing	Ponešto sam pročitao u medijima ali nemam puno informacija.
I.T. Diplomirani ekonomista FBA	Nisam upoznata.

I.K. Diplomirani ekonomista Osiguranje	Sam pojam i zanimanje mi je postao poznat u razgovoru sa kolegicom Selmom koja mi je malo bolje opisala ovaj pojam.
S.R Diplomirani ekonomista Banka	Upoznat sam sa pojmom forenzični računovođa.
R.P. Diplomirani ekonomista Društvo za upravljanje investicionim fondovima	Da, upoznat sam sa opisom zanimanja forenzični računovođa.
H.P. Diplomirani ekonomista Banka	Iskreno, dok kolegica nije upisala studij i informisala me, nisam znao. Kroz razgovor sam saznao neke detalje. Smatram da se radi o otkrivanju prevarnih radnji, prikupljanju dokaza u prevarnim radnjama. BiH je rizična po ovom pitanju. Smatram da se bankrot i blokade računa zloupotrebljavaju, kako bi se riješilo obaveza prema povjeriocima. Na zapadu postoji lični bankrot, dok kod nas ne postoji. Upitno je kako neko ko je proglasio bankrot može voziti skupa auta ili graditi ponovo dupli biznis.
I.F. Diplomirani ekonomista Banka	Upoznat sam sa opisom zanimanja forenzični računovođa, ali detalje o tome kako to konkretno izgleda, ne znam. Dakle, upoznat sam, da.

Izvor: Podaci iz transkripta intervjua

Prema odgovorima na pitanje o dosadašnjim saznanjima i poznavanju karakteristika zanimanja forenzični računovođa, većina ispitanika je dala kratke odgovore, što daje dojam nesigurnosti u poznavanju materije, dok su se pojedini jasno izjasnili da nisu dosada bili upoznati sa ovim zanimanjem ili su djelimično dobijali informacije iz medija ili kratkih seminara u okviru stručne edukacije koju zaposlenik pohađa na osnovu ponude seminara.

Većina ispitanika smatrala je korisnim informaciju koja im je dostavljena kao priprema za istraživanje te su se tokom razgovora pozivali na sadržaj koji su mogli tu pročitati.

Najviše informacije o samom zanimanju je imao ispitanik koji radi u Austriji, kao i ispitanik koji je istraživao slučajeve bankrota u zemlji i inostranstvu.

Tabela 10. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 2

Pitanje 2. Kako percipirate posao koji bi obavljala osoba zanimanja <i>forenzični računovođa</i> u organizaciji u kojoj vi radite?	
ISPITANIK	ODGOVOR
Dž.K. Diplomirani ekonomista Banka	<i>Otkrivanje internih i eksternih prevara: otkrivanje finasijskih izvještaja koji su lažirani, otkrivanje utaje poreza, krađe od strane zaposlenika, otkrivanje lažirane dokumentacije i sl.</i>
Dž.K. Diplomirani ekonomista Mikrokreditna fondacija	Prema mom shvatanju u svim finansijskim institucijama su zastupljeni poslovi forenzičkog računovodstva <i>kroz računovodstveno knjigovodstvenu funkciju, rad interne revizije i kontrole, rad odbora za reviziju, rad eksterne revizije kao i cijeli sistem internih kontrola.</i> Pretpostavljam i shvatam da rad navedenih funkcija i organa zbog različitih interesa nije dovoljan te bi dodatno trebala biti uspostavljena radna pozicija kojoj bi <i>cilj bio kontinuirana analiza, preispitivanje i unaprijeđenje računovodstvenog sistema.</i>
B.H. Diplomirani ekonomista Leasing	Forenzični računovođa bi trebao utvrđivati eventualne prevare i pronevjere te druge nepravilnosti u finansijskom poslovanju organizacije koje uključuju zakonske, finansijske, pravne i dr. nepravilnosti, odnosno <i>raditi na prevenciji i sprječavanju da se navedeno ne bi dešavalo.</i> Posao bi trebao obuhvatati <i>istrage i analize u cilju utvrđivanja i dokazivanja štetnih događaja</i> te u slučaju istih utvrditi nastalu štetu i ponuditi moguća mitigaciona rješenja.

	Bitno je prije svega <i>uspostaviti odgovarajuće politike i procedure</i> koje bi omogućile preventivno djelovanje i sprječavanje da se štetni događaji dešavaju.
S.K. Diplomirani ekonomista Leasing	Znam da su to <i>osobe koje su zadužene za provođenje zakonitosti poslovanja, sprječavanje raznih malverzacija i tako dalje.</i>
I.T. Diplomirani ekonomista FBA za bankarstvo FBiH	Obzirom na specifičnosti ove pozicije pretpostavljam da bi ova pozicija trebala biti <i>neka vrsta podrške sektoru supervizije i za bankarski i za sektor nedepozitnih finacijskih institucija.</i>
I.K. Diplomirani ekonomista Osiguranje	Ovaj posao je u principu posao koji sada rade u sektoru osiguranja procjenitelji odnosno ljudi koji <i>imaju kvalifikacije da rade procjene šteta u osiguranju.</i>
S.R. Diplomirani ekonomista Banka	To su stručne osobe koje se bave otkrivanjem manipulacija, prevara i <i>sprječavanjem gubitaka banke.</i>
R.P. Diplomirani ekonomista Društvo za upravljanje investicionim fondovima	To je osoba koja bi se bavila detaljnim istraživanjem i analiziranjem finansijskih izvještaja i dokumentacije u cilju otkrivanja potencijalnih prevara, lažiranja izvještaja i podataka, utaje poreza i sl.
H.P. Diplomirani ekonomista Banka	U finansijskom sektoru bih se preventivno skoncentrisao na otkrivanje prevarnih radnji kroz poslove: internih kontrola, SPNIFT, interna revizija, rizici u dijelu analize prilikom odobravanja. Opis poslova bi se svodio na otkrivanje prevarnih radnji klijenata protiv Banke, u korist davanja podataka prema Tužilaštvu i policijskim organima. Sprječavanje internih prevara je takođe interesantno obzirom da se uglavnom dešavaju pomoću internih pomagača u korist externih prevaranata.

<p>I.F. Diplomirani ekonomista Banka - Beč</p>	<p>Percepcija tog posla u našoj organizaciji konkretno je jako bitna. Moram reći da kolege nisu dio tima računovodstva, nego su to stručnjaci koji rade u Compliance i Anti Money Laundry (u daljem tekstu: AML) naravno. Kroz razne aktivnosti i zadatke koje imaju, doprinose tome da se smanji samo kriminalno djelovanje u organizaciji, preventivno ali i naknadno, kad se nešto otkrije da se analizira šta i kako je došlo do prevarnog slučaja.</p>
--	---

Izvor: Podaci iz transkripta intervjua

U ovom dijelu ispitanici su na osnovu vlastitih percepcija, saznanja i dugogodišnjeg iskustva u finansijskom sektoru odgovarali o mogućem opisu poslova forenzičnog računovođe u finansijskom sektoru.

Na osnovu analize odgovora ispitanika, opis poslova i zadataka forenzičnog računovođe u finansijskom sektoru bi mogao glasiti kako slijedi:

- *Otkrivanje internih i eksternih prevara.*
- *Kontinuirana analiza, preispitivanje i unaprijeđenje računovodstvenog sistema.*
- *Aktivnosti na prevenciji i sprječavanju nepravilnosti u finansijskom poslovanju.*
- *Istrage i analize u cilju utvrđivanja i dokazivanja štetnih događaja.*
- *Uspostavljanje odgovarajuće politike i procedura unutar internih kontrola.*
- *Odgovornost za provođenje zakonitosti poslovanja.*
- *Podrška sektoru supervizije na strani regulatornih organa.*
- *Poslovi procjene šteta u osiguranju.*
- *Aktivnosti na sprječavanju gubitaka banke.*

Tabela 11. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 3

<p>Pitanje 3. Da li unutar vaše organizacije već postoje funkcije ili radna mjesta koja obuhvataju slične poslove zanimanju forenzičnog računovođe ?</p>	
<p>ISPITANIK</p>	<p>ODGOVOR</p>
<p>Dž.K. Diplomirani ekonomista Banka</p>	<p>Srodne poslove koji odgovarali zanimanju forenzičnog računovođe obavljaju zaposlenici <i>Interne revizije</i>,</p>

	<i>Odjela za sprječavanje pranja novca, Funkcije upravljanja rizicima.</i>
D.Ž.K. Diplomirani ekonomista Mikrokreditna fondacija	Kako sam navela predhodnim odgovorom i mojom shvatanjem ovi poslovi su raspoređeni po određenim pozicijama, <i>ne zapošljavamo nekog ko se bavi samo tim poslovima.</i>
B.H. Diplomirani ekonomista Leasing	<i>Nemamo radno mjesto forenzični računovođa ali imamo definisano radno mjesto koje se bavi sprječavanjem pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti i compliance koje dijelom obuhvata aktivnosti koje bi radio i forenzični računovođa.</i>
S.K. Diplomirani ekonomista Leasing	Konkretno u Leasing društvu u kojem ja radim, nemamo ovu poziciju kao samostalnu i <i>mogao bih reći da je ona objedinjena ili sadržana u funkciji risk menadžera, internog revizora ili AML oficira.</i>
I.T. Diplomirani ekonomista FBA	<i>Trenutno ne postoje</i> ovakva radna mjesta obzirom na specifičnu organizaciju agencije kao nadzornog organa finansijskog sektora.
I.K. Diplomirani ekonomista Osiguranje	Koliko sam ja upoznata u osiguranjima <i>nema</i> zanimanja forenzičkog računovođe.
S.R Diplomirani ekonomista Banka	Konkretno u mojoj organizaciji postoje službe koje se bave sličnim poslovima, kao npr. <i>Kupit/Compliance, Fraud i jednim dijelom interna revizija.</i>
R.P. Diplomirani ekonomista Društvo za upravljanje investicionim fondovima	Ne. Trenutno uspostavljene kontrolne funkcije uglavnom su usmjerene na sprečavanju potencijalnih internih prevara i lažiranja podataka.
H.P.	Ne postoji kao takvo, ali se prepliće kroz niz drugi zanimanja u okviru internih kontrola. Na tržištu BiH, smatram da ima prostora za ovo zanimanje: na tržištu

Diplomirani ekonomista Banka	kapitala - berze, prilikom otvaranja i vođenja stečaja, u bankama, u odnosima među klijentima, kod poreznih prevara. U Banci je važno da se ne dupliraju funkcije, radi funkcionalnosti i brzine procesa.
I.F. Diplomirani ekonomista Banka - Beč	Unutar organizacije postoje već ti profili osoba, ali ne mogu reći da je to radno mjesto nazvano “forenzični računovođa” nego da ljudi koji rade u Compliance i ATM su stručnjaci i u ovom kontekstu forenzičnih istraga, tako da bih rekao da su to trenutno “profili” ljudi a ne radna mjesta

Izvor: Podaci iz transkripta intervjua

U nastavku razgovora, dolazimo do odgovora da u finansijskom sektoru trenutno ne postoji zanimanje forenzičnog računovođe, ali da je opis poslova i zadataka samog zanimanja moguće prepoznati kroz aktivnosti zaposlenika koji rade trenutno na pozicijama ili odjelima:

- *Interne revizije,*
- *Odjela za sprječavanje pranja novca,*
- *Funkcije upravljanja rizicima,*
- *Kupit/Compliance (Praćenje usklađenosti procesa i poslovanja sa zakonskim propisima),*
- *Fraud (Identificira i istražuje prevare),*
- *Risk menadžera,*
- *AML oficira (Anti-money laundering – sprječavanje pranja novca),*

Značajno je zapažanje jednog ispitanika da su poslovi forenzičnog računovođe prisutni u svim finansijskim institucijama kroz računovodstvenu knjigovodstvenu funkciju, rad interne revizije i kontrole, rad odbora za reviziju, rad eksterne revizije kao i cijeli sistem internih kontrola, dok drugi ispitanik, koji radi u inostranstvu, isključuje mogućnost poziciranja u okviru funkcije računovodstva.

Tabela 12. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 4

Pitanje 4. Da li bi zanimanje forenzični računovođa moglo biti kao samostalna funkcija ili radno mjesto unutar odjela u vašoj organizaciji?	
ISPITANIK	ODGOVOR
DŽ.K. Diplomirani ekonomista Banka	Forenzični računovođa treba biti stručan i <i>nezavisan</i> .
DŽ.K. Diplomirani ekonomista Mikrokreditna fondacija	Smatram da bi primarno trebalo biti kao <i>samostalna funkcija</i> .
B.H. Diplomirani ekonomista Leasing	Preporučila bih pozicioniranje zanimanja kao <i>samostalnu funkciju</i> .
S.K. Diplomirani ekonomista Leasing	Nekad u budućnosti bi moglo biti kao <i>samostalno zanimanje</i> nametanjem novih standarda i regulativa ali trenutno ne.
I.T. Diplomirani ekonomista FBA	To bi zavisilo od sistematizacije radnih mjesta agencije za bankarstvo obzirom da trenutno nije predviđeno.
I.K. Diplomirani ekonomista Osiguranje	Smatram da bi to bilo poželjno u svakom osiguranju, banci i sličnim institucijama bilo kao samostalna funkcija ili unutar nekog odjela.
S.R. Diplomirani ekonomista Banka	Iskreno, zanimanje forenzični računovođa vidim <i>više kao radno mjesto u okviru jednog od sektora</i> koje sam ranije spomenuo (Kupit/Compliance, Fraud i jednim dijelom interna revizija) nego kao zaseban sektor ili funkcija.

R.P. Diplomirani ekonomista Društvo za upravljanje investicionim fondovima	Da, definitivno u svim finansijskim institucijama sasvim bi bilo opravdano uspostaviti funkciju „forenzični računovođa“.
H.P. Diplomirani ekonomista Banka	Kao samostalna funkcija upitno, ali ima prostora kao što sam prethodno rekao u okviru internih kontrola.
I.F. Diplomirani ekonomista Banka - Beč	Mislím da je teško ali da može da bude samostalna funkcija, međutim, obično su ti slučajevi kompleksni, nisu vezani isključivo za računovodstvo, da je u ovom poslu timski rad bitan i ja mislim da je bolje da se oformi tim unutar organizacije, ljudi raznih profila sličnim forenzičnom računovođi, koji bi imali sveobuhvatnu sliku kao odjeljenje ili divizija, kako bi riješili te slučajeve, odnosno, neki bi rekli “Agile” tim.

Izvor: Podaci iz transkripta intervjua

U daljoj analizi, dolazi se do saznanja da su mišljenja ispitanika podijeljena u kontekstu odgovora na pozicioniranje zanimanja kao samostalne pozicije ili unutar nekog odjela.

Ispitanici su podjednako zauzeli stav o poziciniranju zanimanja kao samostalne funkcije (4/10 odgovora) ili kao člana tima (4/10). Jedan ispitanik se izjasnio da je svejedno, dok se jedan ispitanik nije želio izjašnjavati obzirom na specifičnosti radnih mjesta organizacije kojoj pripada.

Može se istaknuti zapažanje jednog ispitanika koji je prepoznao da trenutno ne postoje regulatorni propisi za samostalnim poziciniranjem zanimanja, te bi nametanjem novih standarda i regulativa to u budućnosti bilo moguće.

Tabela 13. Pregled sažetaka odgovora na pitanje broj 5

Pitanje 5. U kojem organizacionom dijelu bi ovo zanimanje moglo biti pozicionirano i zašto?	
ISPITANIK	ODGOVOR
Dž.K. Diplomirani ekonomista	<i>Interna revizija, Odjel za sprječavanje pranja novca, Funkcija upravljanja rizicima kako bi djelovali preventivno - sumnje u mogućnost prevare koja još nije</i>

Banka	nastala i naknadno nakon sumnje da je prevara nastala ili nakon otkrića same prevare.
Dž.K. Diplomirani ekonomista Mikrokreditna fondacija	Mišljenja sam da bi ovi poslovi, ukoliko bi ih definisali u jednoj radnoj poziciji, trebali biti pozicionirani uz <i>organe nadzora</i> .
B.H. Diplomirani ekonomista Leasing	Obzirom na prirodu posla radno mjesto bi trebalo biti <i>samostalna funkcija</i> .
S.K. Diplomirani ekonomista Leasing	Ovo zanimanje najbliže vidim u <i>funkciji riska znači gdje se odobravaju nova sredstva</i> .
I.T. Diplomirani ekonomista FBA	Obzirom na specifičnu organizaciju radnih mjesta, teško je prejudicirati gdje bi se ovo zanimanje moglo pozicionirati.
I.K. Diplomirani ekonomista Osiguranje	<i>Zanimanja koja trenutno postoje u osiguranju dovela bi se na veću razinu zasposlenjem magistra forenzičkog računovodstva.</i>
S.R. Diplomirani ekonomista Banka	Ovo zanimanje najviše vidim kao radno mjesto u okviru <i>KUPIT/ Compliance odjela</i> iz razloga što se već bave sličnom vrstom poslova te bi ovo zanimanje moglo biti kao dopuna tog odjela.
R.P. Diplomirani ekonomista Društvo za upravljanje investicionim fondovima	Kao poseban samostalan organizacioni dio. Uzimajući u obzir fokus djelovanja i otkrivanje potencijalnih prevara i lažiranja izvještaja i sl. neophodna je potpuna neovisnost u radu i funkcionisanju, uz direktnu odgovornost prema Upravi/Nadzornom odboru organizacije.

<p>H.P. Diplomirani ekonomista Banka</p>	<p>SPNIFT, interna revizija, rizici. Međutim, smatram da je važno da se prilikom obavljanja poslova razdvoje mišljenja da se radi o unaprijed smišljenim prevarama, od slučajnih propusta. Možda bi bilo interesantno i u ranoj fazi prije odobravanja kredita ili u procesu rane naplate što može koristiti u sudskim procesima kao priprema za tužilaštvo i policijske organe.</p>
<p>I.F. Diplomirani ekonomista Banka - Beč</p>	<p>Kao što sam već rekao, to bi zanimanje prema mom mišljenju trebalo da bude u okviru postojećih odjela Compliance ili ATM, jednostavno zato što oni rade preventivno i na otkrivanju prevarnih radnji. U samom dnevnom poslu u okviru računovodstva, ne vidim da ima smisla. Kako su u pitanju specifični slučajevi, moraš biti ekspert, moraš imati iskustvo, jer je svaki slučaj drugačiji, nema šablona i jednostavno profil ljudi oko tebe trebao bi da bude drugačiji nego da ti sam radiš taj posao, kako bi imao sveobuhvatnu sliku, trebaju i pravni eksperti i neko sa kriminalistike i zato mislim da je trenutno u mojoj organizaciji na pravom mjestu.</p>

Izvor: Podaci iz transkripta intervjua

Kod odgovora na posljednje pitanje, kao pretpostavka se podrazumjevalo da se regulativom finansijskog sektora donese stav da se zanimanje pozicionira unutar nekog odjela. Razmišljanja ispitanika su bila prilično usaglašena, te su naveli pozicioniranje zanimanja u odjelima kako slijedi:

- *Interna revizija,*
- *Odjel za sprječavanje pranja novca,*
- *Funkcija upravljanja rizicima,*
- *Organi nadzora,*
- *KUPIT/ Compliance.*

I u ovom dijelu se može istaknuti razmišljanje jednog ispitanika koji je ostao dosljedan svom prethodnom stavu da bi zanimanje trebalo postojati kao samostalna funkcija, dok je ispitanik koji je i kod prethodnog odgovora bio suzdržan, zadržao suzdržano mišljenje i u ovom segmentu.

8. FORENZIČNO RAČUNOVODSTVO U BANKARSTVU

Nakon provedenih istraživanja i primjera prevarnih ponašanja iz literature, u ovom poglavlju se daje osvrt na odrednice navedene u Odluci o sistemu internog upravljanja u banci (FBA, maj 2021. godine), kojom se utvrđuju minimalni zahtjevi za uspostavljanje i primjenu efikasnog sistema internog upravljanja u banci, te mogući primjeri pozicioniranja zanimanja forenzičnog računovođe u pojedinim poslovnim procesima u bankarstvu.

8.1. Sistem internih kontrola u bankama i trendovi upravljanja rizicima

Odlukom o sistemu internog upravljanja u banci (FBA, 2021) su, pored zakonom propisanih definicija rizika, definisani između ostalih i sljedeći rizici kojima banka može biti izložena i istima treba upravljati:

- Pravni rizik, nastaje zbog mogućnosti pokretanja sudskih postupaka protiv banke, neispunjavanja ugovorene obaveze banke, kao i da donesene poslovne odluke banke za koje se ustanovi da su neprovođive, negativno utječu na poslovanje ili finansijski položaj banke.

Ovdje možemo navesti primjer pokretanja tužbe protiv UniCredit Bank a.d. Banja Luka, u RS-u (Nezavisne novine 18.04.2023. godine) koju je klijent „Bitminer Factory“ d.o.o. Gradiška tužio jer je banka počela da vraća novac na račun klijentu i zatvorila račun, pravdajući se da ne može poslovati sa preduzećima koja se bave kriptovalutama, jer su navodno takva interna pravila grupacije, iako je prethodno klijent dostavio svu statusnu dokumentaciju i uredno otvorio račun u banci. Društvo je imalo plan da preko dvije hidrocentrale proizvodi struju, koju bi dijelom prodavao partnerskom preduzeću za rudarenje kriptovaluta, dok bi ostatak, odnosno višak električne energije koju proizvode, išao u elektroenergetsku mrežu. Plan je bio da se za taj projekt animiraju i privuku investitori tako što bi se emitovali digitalni tokeni u zamjenu za novac, koji bi se prikupljao preko računa u banci. Društvo je, nakon odbijanja provođenja transakcija putem računa u banci, pokrenulo tužbu za izgublenu dobit protiv banke u iznosu 256 miliona KM. Okružni privredni sud u Banja Luci je prvobitno donio odluku u korist društva, dok je naknadno, nakon uložениh žalbi, donesena odluka u korist banke. Unicredit banka a.d. Banja Luka je 22.07.2022. godine objavila saopćenje za medije, u kojem je između ostalog navedeno da je zbog osnovna sumnje da je prvostepena presuda donesena na osnovu falsifikovane dokumentacije, banka angažovala tim međunarodnih eksperata da izvrši detaljnu forenzičnu istragu o autentičnosti i originalnosti konkretnih dokumenata koje je tužilac koristio kao dokaz u postupku pred sudom. Na osnovu rezultata forenzične analize, koja je ukazala na brojne nepravilnosti te na osnovu dodatno zatraženih pravnih mišljenja, banka je nadležnim organima podnijela krivične prijave protiv društva, vlasnika društva i ovlaštenog sudskog tumača za italijanski jezik kojeg je društvo koristilo u postupku. U aprilu 2023. godine, poslovni portali su objavili da je banka dobila spor, dok su krivične prijave predmet daljeg pravnog postupka.

Iz raspoloživih objava nije poznato da li postoje i koji su mogući negativni efekti na dalje poslovne aktivnosti banke. Uvidom u Revizorski izvještaj za 2022. godinu, koji je objavljen na zvaničnoj web stranici banke, a koji je radila revizorska kuća KPMG, kao ključno revizorsko pitanje je naveden „Bitminer“ pravni spor, obzirom da banka, na osnovu svojih internih procjena toka tužbe protiv banke, nije priznala rezervisanje za bilo koji finansijski ishod slučaja. Tužilac, društvo Bitminer je, prema presudi Višeg privrednog suda u Banja Luci, dužno isplatiti platiti banci troškove sudskog postupka. U navedenom primjeru je evidentna dobra praksa primjene forenzične analize u sudskom postupku, međutim, podaci o eventualno interno provedenim provjerama internih kontrola i procesa nisu dostupni.

- Rizik informacione i komunikacijske tehnologije, odnosi se na rizik od gubitaka koji mogu nastati zbog neprimjerenosti ili prekida u radu hardverskih i softverskih komponenti tehničke infrastrukture, što može ugroziti raspoloživost, integritet, dostupnost i sigurnost takve infrastrukture i podataka.

Kao primjer u ovom dijelu rada navode se rizici koji mogu nastupiti usljed spajanja više banaka koje su imale različite informacione sisteme. Uobičajena je praksa da velike banke kupuju manje, te u tim slučajevima se vrši prenos podataka iz manje u više moderan informacioni sistem ili obrnuto, gdje mogu nastati problemi u prenosu podataka. Obzirom na dešavanja u prethodnim godinama kada je u FBiH došlo do spajanja više banaka, za očekivati je u narednom periodu da se pojave informacije oko rezultata spajanja po pitanju podataka.

- Kibernetski rizik, je rizik gubitaka usljed povredopovjerljivost gubitka integriteta sistema i podataka, neprikladnosti ili nedostupnosti sistema i poataka ili nemogućnosti promjene informacionih tehnologija unutar razumnog roka i uz razumne troškove u slučaju promjene zahtjeva okruženja ili poslovanja. Obuhvata sigurnosne rizike koji proizlaze iz neadekvatnih ili neuspješnih internih postupaka ili vanjskih događaja, uključujući kibernetičke napade ili neadekvatnu fizičku sigurnost.

U vrijeme ubrzane digitalizacije poslovnih aktivnosti na tržištu generalno, većina banaka se takođe u svojoj strategiji fokusira na digitalizaciju, nastojeći na taj način optimizirati procese i smanjiti troškove poslovanja. U fokusu digitalizacije poslovnih aktivnosti, banke uglavnom otvaraju projekte koji imaju za cilj analizu i fokus na: korisnička iskustva klijenata, razvoj novih novih digitalnih proizvoda i usluga, elektronska plaćanja i „cyber“ sigurnost.

U domenu fizičke sigurnosti, u prethodnim godinama smo slušali o oružanim napadima na banke ili vozila za transfer novca. Međutim, u posljednje vrijeme, primjetni su bili tzv. Elektronički napadi, koji podrazumjevaju hakiranje bankomata, internet stranica ili čak i napadi sa ciljem kopiranja podataka putem dronova. Banke već godinama kontinuirano rade na formiranju zaštitnih informatičkih alata radi sprječavanja ovakvih napada, te je sve veća potreba za angažovanjem informatičkih stručnjaka unutar banke i vanjskih saradnika.

- Rizik nesavjesnog poslovanja (engl. Conduct risk) je rizik gubitaka zbog neprimjerenog pružanja finansijskih usluga, uključujući slučajeve namjernog ili nenamjernog kršenja pravila i propisa.

Obzirom na mnogobrojne i različite aktivnosti u ovom domenu, svaka banka bi trebala interno definisati kriterijume koji će upućivati na eventualne slučajeve namjernog ili nenamjernog kršenja pravila i propisa, kao i nadležnosti osoba koje će procjenjivati isto.

- Upravljački rizik je rizik gubitka do kojeg dolazi zato što banka zbog svoje veličine i/ili kompleksnosti poslovanja ima ograničen kapacitet za uspostavljanje adekvatnih upravljačkih mehanizama, sistema i kontrola.

Iako banke imaju propisane kontrolne funkcije i organe upravljanja na osnovu čega se formiraju skoro pa unificirane organizacijske sheme, propusti se ponekad dešavaju, pa čak i kod velikih internacionalnih banaka. Rezultati ovakvih propusta su uglavnom smjene uprava banke, što nije neuobičajeno i za naše tržište. Moguće prevencije u cilju sprječavanja navedenih rizika a koje banke povremeno i primjenjuju su: mjerenje zadovoljstva radnika, organizovanje različitih edukacija, team building aktivnosti, sportske aktivnosti te ostale aktivnosti sa ciljem većeg motiviranja zaposlenika i osjećaja pripadnosti organizaciji.

Poznato je da su uobičajeni modeli prevarnog ponašanja oni koji potiču iz situacije aktiviranja tzv. Trougla prevare: uočena prilika, uočeni pritisak, prisutna racionalizacija (opravdanja).

Rizik eksternalizacije, je zajednički naziv za sve rizike koji nastaju kada banka ugovorno povjerava trećoj strani (pružiocima usluga) obavljanje aktivnosti koje bi inače sama obavljala.

Usluge eksternalizacije za banke su definisane posebnom odlukom FBA.

Potrebno je obratiti posebnu pažnju i na odabir zaposlenika koji će saradivati sa dobavljačima, a imajući u vidu široke mogućnosti prevarnog ponašanja u tom dijelu.

Organi banke dužni su definirati, usvojiti i vršiti nadzor nad provođenjem korporativne kulture, vrijednostima i kulture rizika na osnovu kojih se od članova organa banke i drugih zaposlenika očekuje savjesnost i odgovornost pri preuzimanju rizika banke, primjenu visokih profesionalnih i etičkih standarda poslovanja i djelovanje u skladu sa propisima, standardima i internim politikama banke, etičkim kodeksom banke i pravilima za sprječavanje sukoba interesa.

Ovo podrazumjeva objavu internih akata na način da su dostupni svim zaposlenim, te potpisivanje izjave od strane svih zaposlenih da su upoznati sa usvojenim standardima korporativne kulture, vrijednostima i kulturom rizika banke, sklonošću ka preuzimanju rizika i sposobnošću podnošenja rizika, te etičkim kodeksom i pravilima za sprječavanje sukoba interesa u banci.

Po pitanju organizacijske strukture banke, banka je dužna osigurati najmanje da:

- Su ovlaštenja i ograničenja zaposlenika banke jasno i precizno utvrđena u aktu o internoj organizaciji i sistematizaciji poslova banke, donesenom od strane nadzornog odbora,
- Zaposlenici na svim organizacionim nivoima budu upoznati sa dodijeljenim ovlaštenjima, ulogama i odgovornostima,
- Se u banci provodi kadrovska politika na način da se zaposlenici zapošljavaju na radna mjesta koja odgovaraju njihovim stručnim kvalifikacijama, sposobnostima i odgovarajućem radnom iskustvu,
- Se provodi sveobuhvatna, kontinuirana i uspješna obuka zaposlenika banke,
- Se provodi kontinuirana kontrola i ocjena kvaliteta poslova izvršenih od strane svakog zaposlenika banke,
- Je u banci osigurano razdvajanje obavljanja nespojivih poslova tako da jedno lice ne može istovremeno imati dužnosti vezane za zaštitu aktive i dužnosti vezane za njeno knjigovodstveno evidentiranje, odnosno ne može istovremeno obavljati određene poslovne aktivnosti i imati ovlaštenje za kontrolu tih istih aktivnosti, a naročito u sljedećim slučajevima.
 - o Zaposlenik nadležan za obradu kreditnog zahtjeva ne smije da vrši isplatu sredstava kredita,
 - o Zaposlenik nadležan za obradu kreditnog zahtjeva ne smije da obavlja i poslove vezane sa funkcijom knjigovodstva kredita,
 - o Lica ovlaštena za potpisivanje naloga i čekova po računima kod korepodentnih banaka ne mogu obavljati i poslove usaglašavanja stanja na računima kod tih banaka,
 - o Poslove usaglašavanja podataka sa glavnom knjigom obavezno obavlja samo lice koje nije vršilo provbitna knjiženja,
 - o Da, gdje je to primjenjivo, u određenim vremenskim intervalima provodi princip planiranih i nenajavljenih rotacija svakodnevnih dužnosti zaposlenika banke (npr. zaposlenika na poslovima koji se odnose na upravljanje gotovinom, blagajničko poslovanje, upravljanje porfffolijima i sl),
 - o Da osigura zaposlenicima banke korištenje godišnjeg odmora na način da se osigura kontinuirano obavljanje poslovnih aktivnosti, spriječi obavljavanje nespojivih poslova i slično.

Odlukom o sistemu internog upravljanja u banci (2021) navedeno je takođe da u slučaju da banka planira značajne promjene organizacijske strukture, uprava banke je dužna izvršiti procjenu utjecaja tih promjena na stabilnost i efikasnost organizacione strukture prije usvajanja promjena. Ista analiza je potrebna i u slučaju odluke banke o značajnom smanjenju broja zaposlenika (npr. zbog reorganizacije ili mjera štednje), uzimajući u obzir njihovo iskustvo, znanje i vještine za pojedino područje ili banku kao cjelinu.

Shodno navedenom, dolazi se do zaključka da je veoma teško mijenjati organizacijsku strukturu banke, posebno ukoliko funkcija/zanimanje nije zakonski definisano, te je mala

vjerovatnoća uvođenja zanimanja ili funkcije forenzičnog računovođe u samu organizacijski shemu banke, bez donošenja novih zakonskih ili podzakonskih propisa.

Pored navedenih rizika a usljed potrebe za približavanjem regulativi Evropske Unije u kontekstu praćenja trendova prevencije i mjerenja rizika povezanih sa klimatskim promjenama, FBA je u februaru 2023. donijela Strateške prioritete koji imaju za cilj definisati aktivnosti FBA u periodu od 2023. – 2025. godine koje ne podstiču finansijske tokove banaka prema zelenijim investicijama (u daljem tekstu: Strategija), već nastoje osigurati da banke pravilno utvrđuju, upravljaju, kontrolišu i izvještavaju o rizicima povezanim sa klimatskim promjenama i okolišnim rizicima kojima su izložene ili bi mogle biti izložene.

Vežano za Pariški sporazum o klimatskim promjenama koji je potpisan u decembru 2015. godine, BiH je definisala svoj doprinos koji se ogleda u:

- Smanjenju emisija GHG-a (Green House Gases - staklenički plinovi) do 2030. godine za 50% (u odnosu na nivoe iz 1990. godine), sa naglaskom na ključne sektore u zemlji: elektroenergetski, sektor daljinskog grijanja, građevinarstvo, industriju, transport, šumarstvo, poljoprivredu i otpad;
- Komponentu prilagođavanja na klimatske promjene, sa najviše intervencija u sektorima ranjivim na klimatske promjene poput poljoprivrede, vodnih resursa, šumarstva, energetike, turizma, bioraznolikosti i zdravlja ljudi;
- Značajnu dekarbonizaciju ekonomije, posebno u elektroenergetskom sektoru.

Klimatske promjene povećat će rizik i ozbiljnost prirodnih katastrofa u BiH, a u pojedinim ekonomskim sektorima (poljoprivreda i šumarstvo, vodoprivreda, građevinski sektor, transport, industrija i turizam) primijetan je utjecaj istih, koji se može intenzivirati u narednom periodu. U Strategiji se navode novi pojmovi:

- Manipulativni zeleni marketing, koji označava obmanjivanje klijenata, investitora i drugih ekonomskih subjekata o upotrebi posuđenih ili uloženi sredstava o namjerama finansijske institucije da postigne ciljeve održivog razvoja uzimajući u obzir ESG faktore sa ciljem traženja povlaštenog tretmana ili finansijskih uslova od investitora, zajmoprimca ili klijenata.
- Fizički rizici, to su ekonomski troškovi i finansijski gubici koji proizilaze iz povećanja ozbiljnosti i učestalosti:
 - a) Ekstremnih vremenskih događaja povezanih sa klimatskim promjenama kao što su toplotni valovi, klizišta, poplave, šumski požari i oluje,
 - b) Dugoročnih postepenih klimatskih promjena, kao što su promjene padavina, ekstremne vremenske promjene, zakiseljavanje okeana, porast nivoa mora i prosječnih temperatura,
 - c) Indirektnih utjecaja klimatskih promjena kao što je gubitak usluga ekosistema (nestašica vode, degradacija kvaliteta tla ili morske ekologije).

- Taksonomija, ekonomskih djelatnosti, koja označava sistem klasifikacije u kojem se utvrđuje lista ekološki održivih ekonomskih djelatnosti i pragova pomoću kojih se može jasno odrediti koja ekonomska djelatnost je u skladu sa održivim razvojem, okolišnim ciljevima i principima održive ekonomske djelatnosti. Takva taksonomija pomaže investitorima, emitentima i promotorima projekata da se usmjere na prelazak na niskouglačnu i resursno efikasniju ekonomiju koja je otporna na rizike, kao i olakšava sistem objave informacija povezanih sa klimom.

U Strategiji su navedene aktivnosti koje će FBA provoditi po ovom pitanju, a obzirom da državna taksonomija još uvijek nije izrađena, banke će trebati koristiti svoje vlastite definicije održivih djelatnosti, izbjegavajući rizik od manipulativnog zelenog marketinga. Definisanje zelene taksonomije nije u okviru ovlaštenja FBA. Strategija predstavlja mapu puta u aktivnostima koje će FBA poduzeti u periodu do 2025. godine sa ciljem značajnog poboljšanja razumijevanja i upravljanja rizicima povezanih sa klimatskim promjenama i okolišnim rizicima od strane banaka.

8.2. Mogući primjeri fokusa zanimanja forenzičnog računovođe u banci

Imajući u vidu stavove regulatora (FBA) vezane uz interne kontrole, te dodatnim razvojem i popularizacijom samog zanimanja, za očekivati je da se u narednom periodu prvo formiraju timovi za forenziku, koji će imati za cilj:

- Prevenciju u zaštiti poslovnih procesa i
- Kao podrška internim kontrolama u banci.

U nastavku se daje primjer mogućeg fokusa poslovnih aktivnosti forenzičnih timova prema određenim poslovnim procesima u banci:

8.2.1. Otvaranje računa pravnog lica

Imajući u vidu daje otvaranje računa pravnog lica, prvi korak u uspostavljanju poslovne saradnje između privrednog društva i banke, posebna pažnja je potrebna upravo u tom dijelu. Forenzični timovi unutar banke bi mogli imati fokus prema sljedećem:

- Kontrola ispunjenosti podataka na zahtjevu za otvaranje računa,
- Upoređivanje potpisnika sa statusnom dokumentacijom društva,
- Provjera ovlaštenja potpisnika u skladu sa Rješenjem o registraciji društva
- Praćenje namjene korištenja transakcijskog računa,
- Kontrola periodičnog ažuriranja statusne dokumentacije (na godišnjem nivou finansijski izvještaji i Aktuelni izvod iz sudskog registra) ili automatizacija provjera na zvaničnim web stranicama ukoliko je podržano.

Slika 6: Aktivnosti u poslovnom procesu otvaranja računa pravnog lica

Izvor: Autorova analiza

8.2.2. Obrada zahtjeva za kredit pravnih lica

Kreditni proces u banci se definiše kao osnovni poslovni proces. Isti podrazumjeva niz podprocesa koji će se ovdje obraditi. Zapošljava najveći broj radnika, koji su u direktnom kontaktu sa tržištem te dostavljaju podatke prema ostalim funkcijama u banci u podršci/back office-u. Forenzični timovi unutar banke bi mogli imati fokus prema sljedećem:

- Kontrola ispunjenosti podataka na zahtjevu za kreditiranje,
- Upoređivanje potpisnika sa statusnom dokumentacijom društva,
- Provjera ovlaštenja potpisnika u skladu sa Rješenjem o registraciji društva i Statutom,
- Analiza podataka iz finansijskih izvještaja društva u slučaju sumnje na pojedine bilansne stavke od strane kreditnih analitičara,
- Praćenje namjene korištenja kreditnih sredstava, u slučaju investicija i projektnih finansiranja.

Slika 7: Aktivnosti u poslovnom procesu obrade zahtjeva za kredit pravnih lica

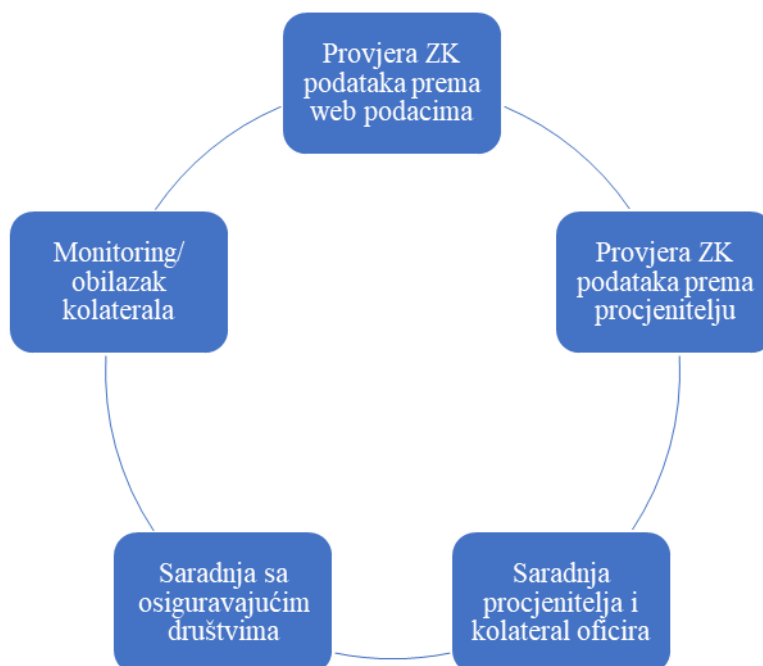
Izvor: Autorova analiza

8.2.3. Kolaterali

Upravljanje kolateralima je jedan od ključnih poslovnih procesa u bankama, ne samo u kontekstu kolaterala kao sredstva obezbjeđenja kredita, već imajući u vidu da se metodologija rezervacija i kapitalnih zahtjeva zasniva upravo na vrijednosti i prihvatljivosti kolaterala. Proces upravljanja kolateralima je usko vezan za kreditni proces ali se isto tako smatra neodvojim dijelom procesa naplate, te risk kontrolingom, sredstvima i budžetiranjem. Forenzični timovi unutar banke bi mogli u ovom dijelu imati fokus prema sljedećem:

- Provjera dostavljene zemljišno-knjižne (u daljem tekstu: ZK) dokumentacije nekretnina prema podacima na web portalima, ukoliko je dostupno,
- Provjera dostavljene zemljišno-knjižne dokumentacije nekretnina prema podacima koje je koristio procjenitelj,
- Praćenje saradnje sa procjeniteljima i kolateral oficirima Banke,
- Provjera saradnje sa osiguravajućim društvima,
- Povremeni monitoring i obilazak kolaterala zdravih (engl. Performing) kredita.

Slika 8 : Aktivnosti u poslovnom procesu vezanim za kolaterale

Izvor: Autorova analiza

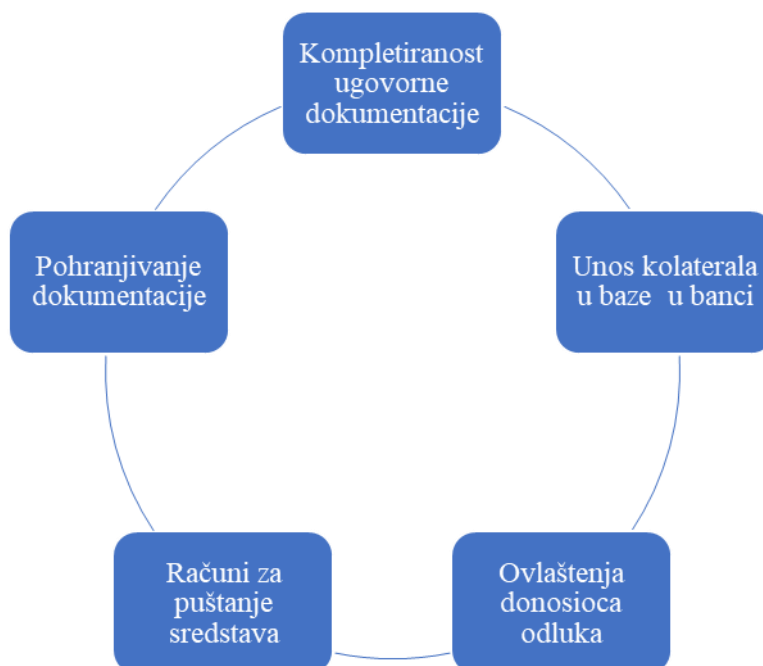
8.2.4. Ugovaranje i „puštanje“ kredita

Proces izrade ugovorne dokumentacije je u današnje vrijeme uglavnom automatiziran te se bazira na inicijalno unesenim podacima o klijentu. S druge strane, kompletiranost dokumentacije je uvijek predmet provjere kontrola i može biti rizično područje. Takođe, sam čin potpisivanja dokumentacije je i dalje klasičan i zahtijeva fizičku prisutnost ovlaštenih osoba. Proces puštanja kredita je dio kreditnog procesa ali je odvojena funkcija i uglavnom je takođe sistemski podržana, ali zahtjeva verifikaciju i prethodne provjere. Rizična područja mogu biti u dijelu ovlaštenja ili identifikacije računa klijenata.

Forenzični timovi unutar banke bi mogli u ovom dijelu imati fokus prema sljedećem:

- Provjera kompletiranosti ugovorne dokumentacije,
- Kontrola unosa podataka o kolateralima u predviđene baze podataka u banci,
- Provjera ovlaštenja donosioca odluka,
- Provjera računa na koje se puštaju sredstva,
- Provjera pohranjivanja, slaganja i čuvanja dokumentacije.

Slika 9: Aktivnosti u poslovnom procesu ugovaranja i puštanja kredita

Izvor: Autorova analiza

8.2.5. Naplata

Sam proces naplate je sa stanovišta banke završetak poslovnog odnosa sa klijentom u kreditnom procesu, obzirom da je do momenta pokretanja aktivnosti na naplati iz kolaterala, banka već pretrpila i iskazala visoke gubitke, te fokus forenzičnih timova može dati pregled loših praksi kao prevencija u daljem poslovanju ili pomoć sudovima za donošenje brzih odluka.

Moguće aktivnosti su:

- Provjera kontakt podataka o klijentu.
- Kontrola provedenih aktivnosti monitoringa
- Provjera predate dokumentacije za naplatu
- Nenajavljeni obilazak kolaterala u izvršenju
- Provjera komunikacije i odnosa sa nadležnim sudovima

Slika 10 : Aktivnosti u poslovnom procesu naplate pravnih lica

Izvor: Autorova analiza

8.2.6. Poslovnice

Broj i položaj Poslovnica (ili Agencija, Šaltera) banke zavise od poslovne politike banke. U današnje vrijeme digitalizacije usluga, mnoge banke se odlučuju na smanjenje broja Poslovnica, međutim i dalje sve banke imaju barem po par Poslovnica u jednom ili više gradova.

Obzirom na udaljenost od centrale, forenzični timovi unutar banke bi mogli u ovom dijelu imati fokus prema sljedećem:

- Provjera kapaciteta zaposlenih i njihovih dnevnih aktivnosti,
- Kontrola elektronskih verifikacija i ovlaštenja,
- Dokumentacija u poslovnici,
- Metoda „tajni kupac“ (engl. Mystery Shopping),
- Nasumični pregled snimki video nadzora.

Slika 11: Aktivnosti u poslovnom procesu poslovanja poslovnica banke

Izvor: Autorova analiza

8.2.7. Kadrovski poslovi

Osnov poslovanja svakog privrednog društva pa tako i finansijske institucije su njeni zaposlenici.

Imajući u vidu da finansijski sektor, kao što je predstavljeno u dijelu 2.1. rada, zapošljavao na kraju 2022. godine 7.922 radnika, te da je broj radnika u periodu od četiri godine (2019 – 2022) smanjen za 371 radnika, smatra se bitnim ali i rizičnim područjem.

Forenzični timovi unutar banke bi mogli u ovom dijelu imati fokus prema sljedećem:

- Provjera povremenih poslovnih angažmana zaposlenika van banke,
- Kontrola porodičnih odnosa u banci,
- Provjera političkih i humanitarnih aktivnosti zaposlenika,
- Kontrola ekonomske povezanosti zaposlenika sa klijentima i dobavljačima banke,
- Kupovne navike i stil života zaposlenika.

Slika 12: Aktivnosti u poslovnom procesu kadrovskih poslova

Izvor: Autorova analiza

9. VOĐENJE INTERVJUA

Prije zaključka, a shodno vještinama koje su, pored stručnih kvalifikacija i radnog iskustva, prepoznate kao neophodne za obavljanje poslova forenzičnog računovođe, daje se osvrt na značaj vođenja intervjua kao primarnog alata za sakupljanje informacija o sumnjivim transakcijama. Prilikom svakog intervjuisanja ili ispitivanja, važno je držati se etičkih standarda i poštivanja ljudskih prava uz adekvatnu primjenu zakonskih odredbi. Čitanje govora tijela, opažanje ponašanja ispitanika i fizičkih karakteristika je važna vještina koja se stiče iskustvom. Prema Boyle, Vullierme (2019) tokom godina prakse utvrđen je pouzdan i efikasan okvir ispitivanja koji se sastoji od nekoliko ključnih faza:

- Planiranje (definisati ciljeve razgovora),
- Priprema (psihološki se spremite na razgovor i pozitivno pristupiti osumnjičenom, priprema prostora, materijala),
- Uvod (objasniti osumnjičenom na jasan, razumljiv i otvoren način uz poštovanje, zbog čega se ispituje),
- Iskaz (omogućiti osumnjičenom da iznese detaljan i neometan narativni prikaz događaja, uz podsticanje i pokazivanje interesovanja sa strane ispitivača),
- Pitanja (postavljati pitanja koja će dovesti do priznanja i dokazivanja na način da se počne od onog što je manje vrijedno u dokaznom smislu i da se postepeno prelazi na ono što ima najveću dokaznu vrijednost),

- Zaključak (ako se još ima nešto dodati i onda objasniti pravac budućih ispitivanja)
- Evaluacija (razmotriti da li su ispunjeni ciljevi, koji su naredni koraci, kako se pokazao ispitivač).

Suštinski je važno da kao istražitelj koji vrši ispitivanje uspostavi i održava dobar odnos sa licem koje se ispituje. Lična osjećanja ne treba da stoje na putu izgradnji povjerenja. Potrebno je iskazati empatiju prema osumnjičenom. Opšte pravilo glasi da ispitivanje treba da bude jasno i koncizno kako se osumnjičeni ne bi zbunio. Preporučuje se korištenje otvorenih pitanja koja će omogućiti duži, detaljni odgovor: Šta se dogodilo? Recite, Objasnite, Opišite i sl.

I osumnjičeni koji se brani šutnjom može se ispitati jer se istraga mora provesti.

10. ZAKLJUČAK

Potreba za razvojem zanimanja forenzičnog računovođe u okviru profesionalnih računovodstvenih zanimanja u BiH je prepoznata unazad deset godina. Prvobitno na području entiteta RS a zatim i u FBiH.

Na području RS-a zanimanje je definisano Zakonom o računovodstvu i reviziji i kontinuirano se od 2012. godine, provodi certificiranje za stručno zanimanje forenzičnog računovođe, kao srodnog zanimanja u računovodstvu i reviziji, što daje integritet provedenim analizama i izdatim nalazima stručnih lica.

Na području FBiH, zanimanje nije zakonski definisano, te je proces edukacije pokrenut krajem 2021. godine akademskim putem kao preduslovom za sticanje sertifikata, a što je podržano razvojnim programima stranaca. U toku je školovanje treće generacije studenata na master studiju Ekonomskog Fakulteta u Sarajevu.

Lažiranje finansijskih izvještaja, podataka o ovlaštenjima odgovornih lica te dokumentacije o kolateralima, u svrhu dobijanja kreditnih sredstava bi mogli biti primarni izvori prevare od strane privrednih društava prema bankama/kreditorima. U tu svrhu je potreba za izraženim forenzičnim vještinama neophodna i kod osoblja koje radi na uspostavljanju poslovnog odnosa sa privrednim društvima (prodajno osoblje, kreditni analizatori, risk menadžeri, članovi kreditnog odbora, pravna služba, kolateral oficiri). Takođe, u domenu transakcijskog poslovanja, moguće su prevare u domenu lažiranja dokumentacije o ovlaštenjima, dinamike i iznosa novčanih transakcija, pologa pazara, upotrebe pečata društva i sl.

Banke imaju veoma stroge regulative za poslovanje, pa ipak postoje mnogi interesi za prevarne radnje, ne samo od korisnika usluga, već i od strane zaposlenika, direktora i vlasnika. Bankarska regulativa se svakom godinom sve više zaoštrava, te su tako nedavno izdate Smjernice za upravljanje rizikom od klimatskih promjena, koje imaju za cilj prevenciju uticaja tih rizika na poslovanje. Pretpostavka je da će se dalji razvoj kretati u smjeru povećanja troškova rezervacija prema rizičnim grupama koje pripadaju industrijama

zagađivača ili sarađuju sa istima. Tako se u tom dokumentu spominje termin „Greenwashing“ (Manipulativni zeleni marketing) koji se odnosi na praksu sticanja nepoštenih konkurentskih prednosti na tržištu reklamiranjem finansijskog proizvoda kao ekološki prihvatljivog, kada zapravo osnovni ekološki standardi nisu ispunjeni. U smjernicama se čak daju preporuke za formiranje posebnih timova za procjenu rizika uzrokovanih klimatskim promjenama.

„Jedan od zadataka forenzičnog računovođe, prilikom provođenja istrage, za potrebe obeštećenja kroz sudske sporove vođene protiv društava koji su lažirali finansijske izvještaje kako bi dobili potrebna novčana sredstva, jeste upravo detaljno pristupanje analizi pokazatelja koji se odnose na finansijsku stabilnost i uspješnost poslovanja društva, te traženje konačnih dokaza da su finansijski izvještaji prezentirani kreditorima u svrhe odobravanja kredita bili netačni“. (Isaković-Kaplan, 2016. str. 235).

Prema Belak (2017) javno objavljivanje informacija o finansijskom stanju klijenata banke takođe je podložno manipulacijama, što je dokazano u brojnim slučajevima. Naprimjer društvo lažno objavi prihod i EBITDA-u veće u toku godine u odnosu na prethodnu godinu. Primijetno je neobjavljivanje bilješki uz finansijske izvještaje ili namjerno izostavljanje informacija o neplaćenim obavezama, nenaplaćenim potraživanjima i starosti nenaplaćenih potraživanja. Shodno navedenom, banke bi morale kritički posmatrati sve objavljene informacije i posebno procjenjivati njihovu vjerodostojnost.

Prema Bašić, Veledar, Čolpa (2022) posebnu pažnju treba posvetiti obrazovanju forenzičnog računovođe, posebno u odnosu na činjenicu o obrnutom odnosu između nivoa razvoja računovodstvene profesije u cjelini i zanimanja forenzičkih računovođa i stepen prevara, korupcije i privrednog kriminala. Veće obrazovanje u oblasti forenzičkog računovodstva je neophodno kako na akademskom tako i na profesionalnom nivou. Posebna pažnja se treba posvetiti što efikasnijoj i najjeftinijoj zaštiti od prevara kao što je korištenje znanja poslovnih forenzičkih računovođa u preventivne svrhe (npr. preventivna forenzična analiza eksternih partnera radi sprječavanja ili smanjenja potencijalne prevare).

Rezultati provedenog istraživanja kod ispitanika koji posjeduju dugogodišnje radno iskustvo u finansijskom sektoru su ukazali na nepoznavanje procesa sticanja zvanja forenzičnog računovođe, obzirom da regulativom zanimanje nije definisano, ali su prepoznali aktivnosti u određenim zanimanjima koja već postoje unutar organizacija finansijskog sektora (interna revizija, odjel SPNIFTA, Compliance, Funkcija upravljanja rizicima) dok su vještine i znanja koje bi trebao imati nosilac zvanja forenzičnog računovođe podjednako prepoznate u vidu pozicioniranja kao samostalne pozicije ili člana tima.

Imajući u vidu rezultate provedenog istraživanja, analizu literature te analizu kretanja finansijskog sektora kroz posmatrane periode, kao i lična iskustva autora ovog rada tokom poslovnog angažmana u finansijskom sektoru prethodnih 20 godina, može se smatrati da je potreba za forenzičarima u bankarstvu opravdana. Iako regulativnim propisima i zakonskim odredbama, trenutno nije definisana, u budućnosti bi trebala biti formirana ili kao samostalna

funkcija pri nadzornim organima ili unutar posebno formiranog tima čije izvještavanje bi bilo direktno prema nadzornim organima.

Primarna uloga bi, trenutno, dok se zakonski ili regulativno ne propišu zadaci i odgovornosti forenzičara u bankarstvu, mogla biti u savjetodavnoj funkciji Višeg menadžmenta kroz educiranje osoblja koje je u direktnom kontaktu sa klijentima, obradi dokumentacije i donošenju odluka, kao i formiranje posebnih timova koji će biti u ulozi preventivne provjere internih kontrola poslovnih aktivnosti i procesa, u slučaju vanrednih okolnosti kao i kod analize primjene novih regulatornih i zakonskih propisa.

REFERENCE

1. Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2022). *Occupational Fraud 2022: A Report To The Nations*.
2. Agencija za bankarstvo FBiH. (2023). *Informacija o subjektima bankarskog sistema FBiH sa stanjem na dan 31.12.2022. godine*.
3. Agencija za bankarstvo FBiH. (2022). *Odluka o upravljanju eksternalizacijom u banci*.
4. Agencija za bankarstvo FBiH. (2021). *Odluka o sistemu internog upravljanja u banci*.
5. Agencija za bankarstvo FBiH. (2023). *Smjernice za upravljanje rizima povezanim sa klimatskim promjenama i okolišnim rizicima*.
6. Agencija za bankarstvo FBiH. (2023). *Strateški prioriteti o upravljanju i nadzoru rizika povezanih sa klimatskim promjenama i okolišnim rizicima u bankarskom sektoru za period 2023.-2025. godina*.
7. Bajgorić, N. i Somun-Kapetanović, R. (2012). *Uvod u metodologiju naučno-istraživačkog rada*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
8. Bašić, M., Veleđar, B., Čolpa, A., (2022). *Comparative Analysis of Academic and Professional Education of Forensic Accountants*, Journal of Forensic Accounting Profession, Vol. 2, No. 1, pp. 54-70 DOI: <https://doi.org/10.2478/jfap-2022-0005>
9. Belak, V., (2017). *Lažiranje finansijskih izvještaja, prijevare i računovodstvena forenzika*. Mostar: Fircon d.o.o. Mostar.
10. Boyle M., Vullierme J.C., (2019). *Kratak uvod u vođenje informativnih razgovora i ispitivanja tokom istrage*. Praktični vodič. Vijeće Evrope, str. 27 – 35.
11. Budimir, N., (2017). *Forenzično računovodstvo i forenzična revizija*. Stručni rad UDK 657:343.98
12. Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) Finansijsko-obavještajno odjeljenje (FOO). (2022). *Pranje novca i finansiranje terorističkih aktivnosti, Statistički podaci i otkrivene tipologije u 2021. godini*.
13. EFSA.UNSA. *Program edukacije master studij Forenzično računovodstvo*.
14. Isaković-Kaplan, Š., (2016). *Forenzično računovodstvo*. Fojnica: Štamparija Fojnica d.d. Fojnica.
15. Komisija za računovodstvo i reviziju BiH. *Nastavni plan i program za sticanje profesionalnih zvanja*. (2020).
16. KPMG. (2019). *Global Banking Fraud Survey*. kpmg.com
17. Mitrić M., Stanković A. i Lakićević A., (2012). *Forenzično računovodstvo – karika koja nedostaje u obrazovanju i praksi*. Management Časopis za teoriju i praksu menadžmenta 2012/65. DOI: 10.7595, str. 42 – 48.
18. Savez računovođa i revizora RS. *Odluka UO Saveza računovođa i revizora RS*. (2012).
19. Savez računovođa i revizora RS Banja Luka. *Pravilnik o vrstama profesionalno stručnih zvanja u računovodstvenoj i revizorskoj profesiji u RS*.
20. Savez računovođa i revizora RS Banja Luka. *Pravilnik o uslovima sticanja profesionalnog zvanja i kontinuiranoj edukaciji za sertifikovanog forenzičnog računovođu*. (2013).

21. Savez računovođa i revizora RS Banja Luka. *Program instruktivne nastave za sertifikovanog forenzičnog računovođu*. (2012).
22. Sveučilište u Splitu. Program edukacije na diplomskom studiju Forenzika, *Forenzika u bankarstvu i osiguranju*.
23. Vrankić I., (2023). *Implementacija forenzičkog računovodstva i revizije u korporativnom i finansijskom izvještavanju bankarskog sektora*. Doktorska disertacija broj101/222. Ekonomski fakultet Nezavisni Univerzitet Banja Luka, str 139 – 151.
24. *Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH*. Službene novine FBiH broj 15, 02/2021
25. *Zakon o računovodstvu i reviziji*. Službeni glasnik BiH broj 42, septembar 2004.godine.
26. *Zakon o računovodstvu i reviziji RS*. Službeni glasnik RS broj 94 16.11.2015.godine
27. *Zakon o bankama FBiH*. Službene novine FBiH, broj 27/17.
28. *Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma* (Službeni glasnik BiH, broj 47/14 i 46/2016)
29. <https://www.efsa.unsa.ba/ef/bs/oglasna-ploca/it-finally-out-journal-forensic-accounting-profession-efsa> (pristupljeno 19.03.2023.)
30. <https://www.efsa.unsa.ba/ef/bs/centar-za-forenzicno-racunovodstvo> (pristupljeno 19.03.2023.)
31. <https://www.fba.ba/> tabele i grafikoni o informacijama sbs 31.12.2022, (pristupljeno 30.07.2023.)
32. <https://legacy.acfe.com/report-to-the-nations/2022/> (pristupljeno 30.07.2023.)
33. <https://www.acfe.com/career/career-paths/career-path-accounting/career-path-detail-forensic-accountant> (pristupljeno 29.08.2023.)
34. <https://www.fraudconference.com/euro2023/sessions.aspx> pristupljeno 30.07.2023.
35. <https://raiffeisenbank.ba/> (pristupljeno 16.7.2023.)
36. <https://www.rlbh.ba/Content/Read/sta-je-leasing> (pristupljeno 16.7.2023.)
37. <https://infokorp.hr/forenzika/> (pristupljeno 29.08.2023.)
38. <http://climatecasechart.com/> (pristupljeno 21.09.2023.)
39. <https://climate-laws.org/> (pristupljeno 21.09.2023.)
40. <https://unicreditbank-bl.ba> (pristupljeno 2.10.2023.)
41. <https://biznisinfo.ba> (pristupljeno 2.10.2023.)
42. <http://www.ekof.bg.ac.rs/studije/master/na-srpskom-jeziku/studijski-programi/forenzicko-racunovodstvo/> (pristupljeno 25.10.2023.)
43. <https://biznis.rs/vesti/srbija/forenzicke-racunovodje-oni-koji-znaju-vise-od-prevaranata/> (pristupljeno 27.10.2023.)
44. <https://www.indeed.com/q-forensic-accountant-jobs.html> (pristupljeno 27.10.2023.)
45. <https://jobs.accaglobal.com/job/12462555/financial-crime-screening-analyst?LinkSource=PremiumListing> (pristupljeno 27.10.2023.)
46. <https://www.naukri.com/job-listings-forensic-data-analyst-senior-associate-ankura-mumbai-3-to-7-years-231023501526?src=jobsearchDesk&sid=16984255275433463&xp=1&px=1> (pristupljeno 27.10.2023.)